

NATO’NUN ALAN DIŞILIK KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI: SÜVEYŞ KRİZİ VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ*

THE EMERGENCE OF NATO’S OUT-OF-AREA CONCEPT: THE SUEZ CRISIS AND TÜRKİYE’S ROLE

Vahdettin ENGİN**
Samet TUFAN***

Öz

1948 yılında başlayan Kuzey Atlantik Antlaşması müzakerelerinde ortaya çıkan NATO’nun Alan Dışılık konusu, NATO’nun kuruluşundan 1956 Süveyş Krizi’ne kadar sessiz bir şekilde devam etmiştir. NATO’nun kuruluş sürecinde gündeme gelen NATO’nun Alan Dışılık konusu, kısa bir süre sonra hem NATO belgelerine hem de NATO Genel Sekreteri’nin raporuna yansımıştır. NATO’nun lider ülkesi ABD ile Avrupalı eski sömürgeci ülkelerin ulusal çıkarlarının çatışmasıyla başlayan Alan Dışılık konusu, 1952 yılında Türkiye’nin NATO’ya katılması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye’nin Alan Dışılık konusuna yeni boyut kazandırmasının sebebi ise stratejik enerji kaynaklarının çıkış noktası ve SSCB’nin nüfuz etmeye çalıştığı Orta Doğu’ya sınır olmasından kaynaklanmaktadır. 1956 yılında Süveyş Krizi’nin ortaya çıkmasıyla NATO’nun çekirdeğini tehdit eden ilk ciddi Alan Dışılık konusu, Kuzey Atlantik İttifakı’nın gündemine oturmuştur. NATO’nun Alan Dışılık konusuna ABD ve Avrupa Devletleri farklı açılardan yaklaşırken Türkiye, komünizm tarafından her yönden çevrelenme ve bir beka sorunu olarak görmüştür. Türkiye, bağımsızlıklarını yeni kazanmış, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık yaşayan Üçüncü Dünya ülkelerinin SSCB’nin nüfuzuna girmesini, sadece kendi varlığını tehdit eden bir durum olarak değil, aynı zamanda NATO’nun güneydoğu kanadının güvenliğine yönelik bir tehdit olarak da değerlendirmiştir. Vietnam Savaşı NATO’nun Alan Dışılık konusunda kırılma yaşanmasına neden olmuş ve NATO’nun lider ülkesi ABD’nin Alan Dışılık kavramına yaklaşımını değiştirmiştir. 1982 Bonn Zirvesi ve sonrasında Doğu Bloku’nun çökmesiyle NATO, küresel güvenlik tehditlerine karşı Alan Dışı müdahaleleri stratejik planlama kapsamına almıştır.

Anahtar Kelimeler: NATO, alan dışılık, Türkiye, ABD, Süveyş Krizi

Abstract

The issue of NATO’s Out-of-Area policy, which emerged during the North Atlantic Treaty negotiations beginning in 1948, continued quietly from NATO’s establishment until the 1956 Suez Crisis. This concept was introduced during NATO’s founding process and was soon reflected in both NATO documents and in

* Bu makale *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Bağlamında NATO’nun Alan Dışılık Konusu (1949-1991)* başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr., vahdetengin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5753-655X

*** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul / Türkiye, samettufan5401@gmail.com, ORCID: 0009-0006-4486-6887

the report of NATO's Secretary General. Initiated by the conflict of national interests between the United States, as NATO's leading country, and the European former colonial countries, the issue of Out-of-Area operations gained a new dimension with Türkiye's accession to NATO in 1952. The reason why Türkiye introduced a new dimension to this issue was its geographical position as a source of strategic energy resources and as a border country to the Middle East, where the USSR sought to expand its influence. With the emergence of the Suez Crisis in 1956, the first serious Out-of-Area policy issue that threatened the foundations of NATO became the central topic of discussion of the North Atlantic Alliance. While the US and European states approached NATO's Out-of-Area issue from different perspectives, Türkiye perceived it as a matter of being surrounded by communism and as an existential threat. Türkiye interpreted the possibility of newly independent Third World countries which were experiencing economic and political instability, falling under the influence of the USSR not only as a threat to its own existence, but also as a threat to the security of NATO's south-eastern flank. The Vietnam War caused a rift in NATO's Out-of-Area policy and altered the approach of the US toward this policy, as NATO's leading country. Following the 1982 Bonn Summit and the subsequent collapse of the Eastern Bloc, NATO incorporated Out-of-Area interventions into its strategic planning to address global security threats.

Keywords: NATO, out-of-area, Türkiye, USA, Suez Crisis

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Avrupa'yı askerî olarak tehdit etmesi, Avrupa'nın güvenliğiyle ilgili askerî ve ekonomik faktörleri devreye sokmuştur. Bahse konu güvenlik endişeleri Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın (NATO) kuruluşunun ana gerekçelerinden olmuştur.¹ 1948 yılında başlayan NATO'nun kuruluş süreci 1949 ilkbaharında Kuzey Amerika'dan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Kanada ile Avrupa'dan İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz olmak üzere 12 ülkenin 4 Nisan 1949'da ABD'nin başkenti Washington'daki Departmental Auditorium'da Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalamasıyla tamamlanmıştır.² NATO'nun kurulmasıyla tarihte görülmedik büyüklükte okyanus ötesi bir ittifak meydana gelmiştir. İki kutuplu dünyanın ortaya çıkmasıyla dünya sadece ikiye bölünmemiştir. Doğu ve Batı Bloku'nun dışında; ekonomik olarak geri kalmış, siyasi olarak istikrarsız ve yeni bağımsızlığını kazanmış Üçüncü Dünya ülkeleri vardı. II. Dünya Savaşı'nın ardından meydana gelen bu yeni durumda, Üçüncü Dünya hem Komünist Doğu Bloku'nun hem de Demokratik Batı'nın mücadele alanı haline gelmişti. Söz konusu mücadele alanı bu çalışmanın ana konusu olan NATO'nun Alan Dışını kapsamaktadır.

NATO'nun kuruluş aşamasında ittifakın yetki alanının üye ülkelerle sınırlı kalacağı düşünülmüştü. Fakat kısa süre içerisinde Avrupalı müttefiklerin kendi sınırları dışındaki ulusal çıkarlarını koruma amacı devreye girdi. Onların bu yönde NATO'yu kullanmak istemeleri, Alan Dışılık konusunu gündeme getirdi. Bu konu, Mart 1948'den Nisan 1949'a kadar süren Kuzey Atlantik Antlaşması müzakerelerinde tartışma maddelerinden biri oldu. NATO müzakereleri

1 John English, "Who Could Ask for Anything More? North American Perspective on NATO's Origins", *A History of NATO – The First Fifty Years*, Vol. 2, ed. Gustav Schmidt, Palgrave Publishers, New York, 2001, p. 310.

2 NATO Elkitabı, NATO Enformasyon Servisi, Brüksel 1969, s. 7.

sırasında Kuzey Atlantik İttifakı'nın hareket alanı tartışıldı. Pentagon'un taslağı kabul edildi ancak ABD taviz vermek zorunda kaldı. Avrupalı ülkeler, sömürgelerini de kapsayacak şekilde NATO'nun ilgi alanını genişletmek istedi. İlk çatlak, Fransa'nın sömürgesi Cezayir'in NATO sınırları içine alınması ve İtalya'nın Kuzey Atlantik İttifakı'na üye olarak katılımı oldu. Bu durum NATO'nun kuruluş aşamasında müttefiklerin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hem sömürgecilik hem de orta Avrupa'nın savunması amacıyla Kuzey Atlantik İttifakı'nı Alan Dışına çekmeye çalıştıklarını göstermektedir. Fakat ne zaman ki SSCB Orta Doğu'ya inip Mısır ile iyi ilişkiler kurdular; müttefikler de o zaman NATO'nun Alan Dışılık konusunu farklı düşünmeye ve uygulama içine sokmaya karar verdiler. 18 Şubat 1952'de Türkiye'nin NATO'ya üye olması,³ kuruluşun Orta Doğu'ya sınır olmasına neden oldu. Bu bağlamda NATO'nun Alan Dışılık konusu çerçevesinde ilk önemli gelişme Süveyş Krizi'ydı. Süveyş Krizi, Orta Doğu'ya sınır olan Türkiye'yi hem sahip olduğu boğazlar hem de NATO üyesi olması nedeniyle doğrudan ilgilendirmiş ve müdahil olma konusunda istekli davranmasına sebep olmuştur. SSCB'nin destek verdiği Nasır yönetimindeki Mısır'ın evrensel bir su yolu olan Süveyş Kanalı'nı millileştirmesiyle başlayan kriz tüm Batı Bloku için önemli bir sorundu. Aynı durum NATO üyesi Türkiye için de geçerliydi. Çünkü Türkiye kuzeyden SSCB ile sınır komşusuydu ve bu defa güneyden SSCB uyduları ile çevrelenme tehlikesi altındaydı. Üstelik Türkiye'nin İstanbul ve Çanakkale gibi iki önemli uluslararası su yoluna sahip olması Süveyş Krizi'ni çok daha önemli hale getirmişti. Ulusal çıkarları uğruna müttefiklerin NATO'nun ilgi alanını genişletme anlayışı, SSCB'nin Mısır'la iyi ilişkiler kurmasıyla farklı bir boyuta geçti.⁴ Başta Türkiye olmak üzere tüm NATO üyelerinin ulusal çıkarları var olmakla birlikte Süveyş Krizi'nin Batı Bloku'nun genel çıkarlarını etkilediği belirtilebilir.

Bu çalışmanın amacı, NATO'nun Alan Dışılık kavramının ortaya çıkışı ve NATO'nun Alan Dışılık konusu bağlamında Türkiye'nin Süveyş Krizi'ndeki rolünü ortaya çıkarmaktır. Süveyş Krizi ve bu çerçevede NATO'nun Alan Dışılık konusu ilk defa NATO arşiv belgeleri kullanılarak aydınlatılmaya çalışılacaktır. Değerlendirmelerde NATO arşivindeki Alan Dışılıkla ilgili belgeler ağırlıklı olarak yol gösterici olacaktır. Ayrıca NATO'nun Alan Dışılık kavramının ortaya çıkışı ve Süveyş Krizi ile ilgili tarihî süreç araştırılırken NATO arşivi kaynakları dışında Türk arşiv kaynaklarından da faydalanılmış, çalışmada Türk ve Yabancı basına da yer verilmiştir.

1. NATO'nun Alan Dışılık Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımı

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın müzakereleri sırasında ittifakın coğrafi kapsamı, işlevi ve türü konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu durum ABD tarafından Avrupalı eski sömürgeci ülkelerin NATO'ya küresel bir boyut kazandırma çabası olarak algılanmıştır.⁵ Bu

3 Milli Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi (MSBATA), nr: 95-0-109, 8 Aralık 1952.

4 Odette Guitard, Üçüncü Dünya, çev. Ahmet Angın, Akşam Kitap Kulübü, İstanbul, 1966, s. 60.

5 Douglas T. Stuart, "The United States and NATO Out-Of-Area-Disputes: Does the Cold War Provide Precedents, or Merely Prologue?", Vol. 1, ed. Gustav Schmidt, *A History of NATO – The First Fifty Years*, Palgrave Publishers,

ülkelerin Üçüncü Dünya’da ulusal çıkarlarının olması, ABD ile görüş ayrılıklarının temelini oluşturmuştur.⁶ Müzakereler ABD, Kanada ve İngiltere temsilcileri tarafından hazırlanan Pentagon önerilerinin ana hatlarını takip etmiştir.⁷ Pentagon’un önerilerinin öncelikli olarak ele alındığı Washington’daki müzakerelerin ardından ABD’nin Kuzey Atlantik Antlaşması taahhütleri çerçevesinde ittifakın söz konusu alan ile sınırlı kalması yaklaşımı kabul görmüştür.⁸ Ancak bu durum NATO üyelerinin Kuzey Atlantik Antlaşması maddelerini kendi ulusal çıkarları açısından değerlendirmesine engel olamamıştır. Bu bağlamda Kuzey Atlantik Antlaşması’nın Alan Dışılık ile ilgili maddeleri özellikle şu noktalar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

NATO’nun kuruluş belgesi olan Kuzey Atlantik Antlaşması on dört maddeden oluşmaktadır. Kuzey Atlantik Antlaşması’nın kalbi denilebilecek 5. maddesi⁹ Birleşmiş Milletler (BM) 51. maddesine¹⁰ atıfta bulunarak bireysel ve meşru savunma hakkı çerçevesinde silah kullanımına meşruiyet sağlamak ve üyelerin bir veya daha fazlasına yapılacak silahlı bir saldırıyı hepsine yapılmış bir saldırı olarak kabul etmektedir. NATO’nun kurucu belgesi Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 4., 6. ve 9. maddeleri, bu çalışmanın özünü oluşturan Alan Dışılık konusu ile doğrudan ilgilidir. Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 4. maddesine¹¹ göre, NATO müttefiklerinden herhangi birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliği tehlikeye düşerse müttefikler arasında “istişare” yapılacağı belirtilmiştir.¹² NATO’nun kurucu belgesinde Kuzey Atlantik Antlaşması’nın sınırlarının çizilmesine rağmen 4. maddenin “istişare” konusunu içeriğine alması, üye ülkelerin NATO ittifakının barış ve güvenliğe gösterdiği özen ve ilgiden

New York, 2001, p. 124.

6 Marc Bentinck, *NATO's Out-of-Area Problem*, The International Institute for Strategic Studies, London, 1986, p. 6.

7 Sir Nicholes Henderson, *The Birth of NATO*, Westview Press, Colorado, 1983, p. 114.

8 Bentinck, *age*, p. 6.

9 Taraflar, içlerinden birine ya da bir kaçına karşı Avrupa’da ya da Kuzey Amerika’da girişilecek silahlı bir saldırının bütün taraflara yöneltilmiş bir saldırı sayılması ve bunun sonucu olarak, taraflardan her birinin, böyle bir saldırının ortaya çıkmasında, Birleşmiş Milletler yasasının 51. maddesiyle tanınan tek başına ya da topluca meşru savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği yeniden kurup sağlamak için, silahlı kuvvet kullanılması da kapsam içine girmek üzere, gerekli göreceği harekete, tek başına ve öbür taraflarla anlaşma içinde, hemen girişerek saldırıya uğrayan taraf ve taraflara yardım etmesi konusunda anlaşmışlardır. Bu nitelikte olan her silahlı saldırı ve bunun sonucunda alınan her önlem Güvenlik Konseyi’nin bilgisine sunulacaktır. Bu önlemler, Güvenlik Konseyi’nin uluslararası barış ve güvenliği yeniden kurup sürdürmek için gerekli önlemleri alması ile son bulacaktır. (İsmail Soysal, *Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 410).

10 İşbu yasanın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya uğraması durumunda, Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği korunması için gerekli önlemleri alıncaya değin, bu üyenin doğal olan kendi başına ya da toplu olarak meşru savunma hakkını zedelemeyiz. Bu meşru savunma hakkını kullanarak üyelerin aldığı önlemler gecikilmeksizin Güvenlik Konseyi’ne bildirilir; bu önlemler Konseyin, işbu yasaya dayanarak uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği herhangi bir anda eyleme geçmek yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez. (Soysal, *age*, s. 50).

11 İçlerinden herhangi birinin toprak bütünlüğünün, siyasal bağımsızlığının ya da güvenliğinin, taraflardan birinin kanısınca, tehdit altında bulunması durumunda, taraflar birbirleri ile danışmalarda bulunacaklardır. (Soysal, *age*, s. 410).

12 Alan K. Henrikson, “The Creation of the North Atlantic Alliance, 1948-1952”, *Naval War College Review*, Vol. 33, No. 3 (May-June 1980), p. 34.

kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, 4. maddeye dayanarak “istişare” konusunu aynı zamanda Alan Dışı meselelerde gündeme getirerek Kuzey Atlantik Antlaşması'nın alanını genişlettikleri düşünülebilir. Batı Bloku'nun lideri ABD'nin ortaya koyduğu Truman Doktrini, Marshall Planı ve Dördüncü Nokta gibi SSCB'yi çevreleme politikalarından sonra 1950'lerden itibaren SSCB'nin Üçüncü Dünya'ya nüfuz etme çabalarına karşılık özellikle Süveyş Krizi'yle birlikte NATO'nun Alan Dışılık konusu bir bütün olarak Kuzey Atlantik İttifakı'nın çevreleme politikasına dönüşmeye başladığı vurgulanabilir. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın Alan Dışılık konusu ile bir diğer bağlantısı 6. maddeydi.¹³ İlgili madde, yukarıdaki antlaşma bölgesine sadece silahlı bir saldırı olması hâlinde *casus belli*¹⁴ olgusunun ortaya çıkacağı alandır. Bu alan, 6. maddeye göre, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ülkeler, Türkiye ve Kuzey Atlantik bölgesindeki belirli adalardır. Fakat savunma bölgesini “Kuzey Atlantik Bölgesi” olarak kabul eden NATO'nun, üye ülkelerin küresel ölçekteki çıkarlarını koruma eğiliminde olduğu dikkatten kaçırılmamalıdır.¹⁵ NATO'nun Alan Dışılık konusunun icrası ile ilgili olan Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 9. maddesi¹⁶ ise, NATO'ya teşkilatlanma yapısı bağlamında 4. maddede belirtilen “istişare” için kurumsal bir icra mekanizması oluşturmuştur. Böylece herhangi bir zamanda ortaya çıkabilecek bir kriz durumunda derhal toplanabilecek bir konsey meydana getirilecekti.¹⁷ Bunun dışında ittifaka üye tüm ülkelerin kendi ulusal çıkarları ve ilgi alanları bulunmaktadır. NATO üyesi ülkeler Üçüncü Dünya ile olan ilişkilerini tamamen kesemeyeceğine göre ve yine Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 4. ve 6. maddelerinde belirtildiği üzere, NATO'nun kuruluş aşamasından itibaren “adı konmamış” bir Alan Dışılık konusunun mevcut olduğu ifade edilebilir.

Özellikle “adı konmamış” ifadesinden kast edilen Kuzey Atlantik İttifakı müzakerelerinde ABD ve Avrupalı müttefiklerin görüş ayrılığı yaşamasıdır. 1949'da NATO ittifakının coğrafi sınırları; Avrupa ve Kuzey Amerika'daki müttefik toprakları ve Atlas Okyanusu'nun Yengeç Dönencesi'nin kuzeyinde kalan kısmıyla sınırlandırılmış olduğu halde ABD'nin tüm itirazlarına

13 Beşinci maddenin uygulanmasını gerektiren taraflardan birine ya da bir kaçına karşı yapılmış silahlı bir saldırıdan anlaşılan: i. Taraflardan birinin Avrupa ya da Kuzey Amerika'daki ülkesine ya da Türkiye ülkesine, ya da, Kuzey Atlantik Bölgesinde yengeç dönencesi kuzeyinde olup, taraflardan herhangi birinin yetki alanında bulunan adalara, ii. Taraflardan herhangi birinin işbu ülkelerde ya da ülkeler üzerinde ya da Avrupa'nın, Andlaşma yürürlüğe girdiği günde, taraflardan herhangi birinin işgal kuvvetlerinin konaklamış olduğu öbür herhangi bir bölgesinde ya da yengeç dönencesinin kuzeyinde kalan Kuzey Atlantik Bölgesindeki kuvvetlerine, gemilerine ya da uçaklarına, yapılan silahlı saldırıdır. (Soysal, *age*, s. 410). i. paragrafında, bu paragraftan “Fransa'nın Cezayir Vilayetlerine” tümcesi, Cezayir'in bağımsızlığına kavuşması üzerine çıkarılmıştır. Buna karşılık, Türkiye NATO'ya katılınca onun adı tüm topraklarını kapsayacak biçimde eklenmiş; Yunanistan, Federal Almanya ve İspanya ülkeleri ise bütünüyle Avrupa kıtasında olduğundan buna gerek görülmemiştir. (Soysal, *age*, s. 410).

14 Savaşa neden olan olgu. (İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 688).

15 Henrikson, *agm*, pp. 34.

16 İşbu madde ile taraflar, antlaşmanın uygulanmasına ilişkin sorunlarda yetkili olmak üzere, içinde bağıtlardan her birinin temsil olunacağı bir Konsey kurarlar. Konsey her an ivedilikle toplanabilecek biçimde örgütlenilecektir. Konsey gerekli olabilecek yardımcı organları kuracak; özellikle 3. ve 5. maddelerin uygulanması için alınacak önlemleri düzenleyecek olan bir Savunma Komitesini hemen kuracaktır. (İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 411).

17 Henrikson, *agm*, p. 24.

rağmen Fransa, Cezayir'in metropoliten topraklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu öne sürmüştür. Bu görüşünü de Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 6. maddesine dayandırmıştır.¹⁸ ABD, Kuzey Afrika'nın bazı bölümlerini Kuzey Atlantik savunmasına dâhil etmenin "herhangi bir yere mantıklı bir çizgi çekmeyi imkânsız hale getireceğini" ve "sınırsız bir alan açacağını" bundan dolayı da NATO'nun birincil hedefinden sapacağını savunsa da¹⁹ Fransa'nın ısrarı karşısında Cezayir'i NATO sınırları içerisinde kabul etmiştir.²⁰ Bir diğer Alan Dışılık gelişmesi ise İtalya'nın, Kuzey Atlantik Bölgesi ittifakı için hayati öneminden dolayı NATO'ya katılmasıdır. Bu iki olay, Soğuk Savaş'ın başından itibaren NATO'nun Alan Dışılık konusunun çıkış noktası olmuştur.²¹ Kısacası temel sorun, NATO üyelerinin paktın sorumluluk Alanı Dışında kalan ulusal çıkarlarının ne olacağı konusudur.

NATO'nun Alan Dışılık konusunun temel açmazı üye ülkelerin ulusal çıkarlarını Kuzey Atlantik İttifakı içinde eritip Alan Dışılık politikasını oluşturamamasıdır. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın müzakerelerinden itibaren başlayan söz konusu temel açmaz NATO'nun Alan Dışılık konusundaki görüş ayrılıklarının sessiz bir şekilde devam etmesine neden olmuştur. NATO bir savunma teşkilatı olarak kurulmuş fakat NATO'nun sınırları ya da Alan Dışılık konusundaki görüş ayrılıkları, yeni üyelerin katılımı ve ittifakın devamında bir belirsizlik olarak kalmıştır.²² NATO'nun Soğuk Savaş döneminde Alan Dışı konularda bir politika oluşturamamasının temel nedeni; ABD'nin küresel, İngiltere ve Fransa gibi üyelerin bölgesel, diğerlerinin de yerel çıkarları olmasıdır. Çıkar çatışmaları yanında her birinin tehdit algısı da farklıdır. Örneğin, tüm NATO üyeleri Kuzey Atlantik Bölgesi'ne karşı SSCB tehdidini kabul ederken dünyanın diğer bölgelerine yönelik SSCB tehdidi konusunda fikir ayrılığı yaşıyorlardı. Bu durum NATO'nun Alan Dışılık politikasını doğrudan etkiliyordu. Son olarak, NATO üyelerinin en önemli görüş farklılıklarından biri de ideolojileriydi. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında bazı NATO üyeleri sömürgelere sahipken NATO'nun lider ülkesi ABD dâhil olmak üzere, çoğunluğu sömürgecilik karşıtıydı.

Alan Dışılık terimi, karmaşık ve kendi içinde teknik bir konu olup aynı zamanda güvenlik stratejileriyle doğrudan ilişkili özel bir kavramdır. Bu nedenle kavramın farklı farklı şekillerde kullanımı söz konusudur. NATO arşivinde yapılan araştırmalar sonucunda, bu terimin ilk defa ne zaman ve kimin tarafından kullanıldığı netleştirilmiştir. Bu ifade 20 Aralık 1949 tarihli kozmik malzeme ve bazı bilgilerin NATO dışına dağıtımı ile ilgili bir memorandum belgesinde *Outside the NATO*²³ olarak geçerken; 20 Aralık 1949 tarihli NATO'nun bölgesel planlamaları üzerine

18 Bentinck, *age*, p. 6-7.

19 Frode Liland, "Explaining NATO's Non-Policy on Out-Of-Area Issues During the Cold War", Vol. 1, ed. Gustav Schmidt, *A History of NATO – The First Fifty Years*, Palgrave Publishers, New York, 2001, p. 174.

20 Bentinck, *age*, p. 6-7.

21 Liland, *agm*, p. 174.

22 Bentinck, *age*, p. 6-7.

23 NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series SG – Standing Group Documents, 1949, nr: SG_007_3_ENG_PDP, 20 December 1949.

Fransız Yüksek Komutanlığı aynı terimi *Outside the North Atlantic Areas*²⁴ olarak kullanır. Aynı terimi 28 Aralık 1949 tarihinde Portekizli askerî temsilci *Outside of the North Atlantic Pact Organization*²⁵ olarak kaydeder. Ayrıca NATO'nun Alan Dışılık kavramı, Kuzey Atlantik İttifakı'nın sadece siyasi ve askerî konularını değil, aynı zamanda denizcilik, istihbarat, ekonomi vb. diğer konularını da kapsamaktadır. Bu bağlamda NATO'nun Alan Dışılık kavramına birkaç örnek vermek gerekirse: *Outside the North Atlantic Area*,²⁶ *Outside the NATO Area*,²⁷ *Outside NATO*,²⁸ *Outside of NATO*,²⁹ *Outside of the NATO Area*,³⁰ *Outside the North Atlantic Treaty Area*,³¹ *Out of NATO*,³² *Out of NATO Area*,³³ *Out-of-Area*³⁴ ve *Out of the North Atlantic Treaty Area*,³⁵ olarak geçmektedir.

NATO arşiv belgelerine göre; NATO'nun Alan Dışında ittifak olarak çıkarlarının olduğu konusu ilk olarak 8 Temmuz 1950'de Pentagon'da gerçekleştirilen Daimi Grup'un gayri resmî toplantısında gündeme gelmiştir. Toplantıda yapılan tartışmada NATO komutanlarından General Lecheres, NATO'nun savaş durumunda kara kuvvetlerinin savunma yapacağını ancak bir zafer kazanılabilmesi için hava ve deniz kuvvetlerinin saldırı durumuna hazırlıklı olmaları gerektiği konusunu gündeme getirmiştir. Bu durum NATO'nun ittifak olarak Alan Dışında çıkarlarının olduğunu göstermektedir. Çünkü bir savaş durumunda NATO'nun hava kuvvetlerinin hem hava üstünlüğünü sağlaması hem de deniz kuvvetlerinin iletişim hatlarını açık tutması için NATO'nun Alanı Dışında manevra yapması gerekecekti. General Lecheres, NATO'nun Alan Dışılık konusunun daha gerçekçi bir şekilde ele alınabilmesi için küresel anlamda bir temele

- 24 NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series SG – Standing Group Documents, 1949, nr: SG_013_4_ENG_PDP, 20 December 1949.
- 25 NATO Archive; Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series SG – Standing Group Documents, 1949, nr: SG_013_11_ENG_PDP, 28 December 1949.
- 26 NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series SG – Standing Group Documents, 1950, nr: SG_027_4_ENG_PDP, 29 June 1950.
- 27 NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series RECORD-SG – Record of Meetings of the Standing Group, 1950, nr: RECORD-SG-080750_INF_ENG_PDP, 8 July 1950.
- 28 NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series SG – Standing Group Documents, 1950, nr: SG_038_1_FINAL_ENG_PDP, 19 August 1950; NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series SGM – Standing Group Memorandum, 1950, nr: SGM-0267-50_ENG_PDP, 19 August 1950.
- 29 NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Series RECORD-MC – Record Military Committee, 1951, nr: RECORD-MC_CS-005_SESSION_1_ENG_PDP, 22 November 1951.
- 30 NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series SG – Standing Group Documents, 1951, nr: SG_062_1_FINAL_ENG_PDP, 6 February 1951.
- 31 NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series SGWM – Standing Group Working Memorandum, 1956, nr: SGWM-737-56_ENG_PDP, 15 November 1956.
- 32 NATO Archive, Fonds SG – 02 – NATO Secretary General, Series PO – Private Office of the Secretary General, nr: PO_66_368_ENG_NHQL645335, 4 August 1966.
- 33 NATO Archive, Fonds SG – 02 – NATO Secretary General, Series PO – Private Office of the Secretary General, nr: PO_77_73_ENG_NHQL582377, 10 May 1977.
- 34 NATO Archive, Fonds IS – 04 – International Staff / International Secretariat, Sub-fonds PDD – Public Diplomacy Division / Information Service / Office of Information and Press, nr: M_DPC_1_81_7_ENG, 13 May 1981.
- 35 NATO Archive, Fonds SG – 02 – NATO Secretary General, Series PO – Private Office of the Secretary General, nr: PO_82_62_ENG_NHQL538208, 11 May 1982.

oturtulmasının altını çizmiştir. Bu toplantıda, NATO bölgesi dışındaki NATO çıkarlarının ulusal hükümetlerin dikkatine sunulup sunulmayacağı gündeme gelmiş ve en nihayetinde NATO müttefiklerinin çıkarlarını etkileyen NATO Alanı Dışında taahhütlerinin olduğu anlaşılmıştır.³⁶ 8 Temmuz 1950 tarihli toplantı tutanağı, ilk kez NATO'nun ittifak olarak Alan Dışında çıkarları olduğundan bahsetmiştir.³⁷ Söz konusu bilgilere dayanarak NATO'nun Alan Dışılık meselesinin modelini oluşturmaya başladığı belirtilebilir.

15-18 Aralık 1952'de Paris'te yapılan Kuzey Atlantik Konseyi (NAC) toplantısında Genel Sekreter Lord Ismay, NATO'daki çalışmaların ilerleyişine ilişkin ilk raporunu sunmuştur. Bu toplantı, Konsey'in NATO'nun Alan Dışında uluslararası durumla ilgili ilk kararının alınmasına vesile olmuştur. NAC kararında, Çinhindi'ndeki Fransız kuvvetleri tarafından yürütülmekte olan harekâtın NATO hükümetlerinin desteğini hak ettiği belirtilmiştir.³⁸ Fransa'nın Çinhindi olayı, Alan Dışılık konusunda NATO için bir ilk olması açısından önemlidir. İlk defa NATO, 1952 yılında Çinhindi Kararı olarak adlandırılan resmî bir açıklama ile Fransa'ya Alan Dışında manevi destek vermiştir.³⁹ Çinhindi Kararı bu anlamda bir ilkti ve bu kararın alınması müttefiklerin NATO'nun lider ülkesi ABD'nin görüşünü benimsedikleri anlamına geliyordu.

1952'de NATO Daimi Grubu'nun Paris'teki toplantısında, Kuzey Atlantik Bölgesi'nin yeniden tanımlanması için zamanın gelip gelmediği gündem maddelerinden biriydi.⁴⁰ Böylece 1950'lerin ortalarından itibaren SSCB'nin Üçüncü Dünya'da aktif hale gelmesi nedeniyle NATO'nun çevreyi izlemesi gerektiği fark edildi.⁴¹ Batının güvenlik kaygıları bağlamında Alan Dışılık konusu NATO ittifakına küresel boyut kazandırdı. Nitekim Soğuk Savaş'ın küresel hale gelmesi NATO'nun bu vasfını daha da öne çıkaracak ve NATO bünyesinde tartışmaya açacaktır. Bu bağlamda NATO'nun Alan Dışılık konusu Soğuk Savaş döneminde iki kategoriye ayrılabilir. Birinci dönem; NATO'nun lider ülkesi ABD, 1949'dan 1965 Vietnam Savaşı'na kadar olan zaman diliminde NATO'nun Alan Dışılık konusuna olumsuz yaklaşmıştır. Avrupalı müttefikler ise (İngiltere, Fransa, Portekiz, Hollanda ve Belçika) sömürgelerini korumak için NATO'yu Alan Dışında aktif bir politikaya çekmeye çalışmışlardır. İkinci dönem ise 1965 Vietnam Savaşı'ndan 1991 yılında SSCB'nin yıkılmasına kadar olan zaman diliminde NATO'nun lider ülkesi ABD'nin Alan Dışılık konusuna olumlu yaklaşımı, ancak bu defa da Avrupalı müttefiklerin muhalefeti ile karşılaşmasıdır. Tüm çekişmelere rağmen NATO'nun büyük güçleri Soğuk Savaş döneminden

36 NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series RECORD-SG – Record of Meetings of the Standing Group, 1950, nr: RECORD-SG-080750_INF_ENG_PDP, 8 Temmuz 1950.

37 NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series RECORD-SG – Record of Meetings of the Standing Group, 1950, nr: RECORD-SG-080750_INF_ENG_PDP, 8 Temmuz 1950.

38 *The North Atlantic Treaty Organization Facts and Figures*, Published by the NATO Information Service, NATO, Brussels, 1989, p. 44-45.

39 Liland, agm, p. 178.

40 Christopher Coker, "NATO and Africa 1949-89: An Overview", Vol. 1, ed. Gustav Schmidt, *A History of NATO – The First Fifty Years*, Palgrave Publishers, New York, 2001, p. 154.

41 Evanthis Hatzivassiliou, "Out-of-Area: NATO Perceptions of the Third World, 1957-1967", *Cold War History*, Vol. 13, No: 1 (2013), p. 67.

itibaren Alan Dışılık konusunda ortak bir NATO politikası istemişler⁴² fakat NATO üyelerinin ulusal çıkarları ortak bir paydada buluşmalarını oldukça zorlaştırmıştır.

1950'lerde NATO müttefikleri arasındaki çıkar çatışmalarının daha sonraki Alan Dışı krizlerin modelini oluşturduğu belirtilebilir. Bu çerçevede NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni tehdit algıları kapsamındaki enerji arz güvenliği ilk defa Süveyş Krizi'nde gündeme gelmiştir. Tam da bu noktada değinilmesi gereken konu ABD'nin dünyanın farklı bölgelerinde aynı olmayan Alan Dışı politikasıdır. Süveyş Krizi'nden sonra SSCB'nin Orta Doğu'da etkinliğini artırması ABD'yi endişeye düşürmüştür. 1956 yılında Üç Akıl Adam Raporu⁴³ ile NATO üyelerinin ittifak içinde istişare mekanizmasını çalıştırması teşvik edilmiştir. NATO Genel Sekreteri Paul-Henri Spaak, NATO'nun askeri iş birliğinin yanında esas olarak siyasi iş birliğini “temel unsur” olarak kıstas alınmasını önermiştir. NATO Genel Sekreteri Spaak:

Antlaşma bölgesi içinde ortaya çıkan sorunlar ile başka yerlerde ortaya çıkan sorunlar arasındaki ayrımın büyük ölçüde yapay olduğunu, istişareyi haklı kılanın coğrafya değil ortak çıkarlar olduğunu ifade etti.⁴⁴

Genel Sekretere göre; ittifakın ayakta kalması siyasi iş birliğine bağlıydı. Kısacası NATO askeri amaçla kurulmuş bir ittifaktı ancak kurumsal olarak siyasi yanının da geliştirilmesi gerekiyordu.

1950 ve 1960'ların ilk yarısına kadar Alan Dışılık konusunda NATO'nun lider ülkesi ABD küresel müdahalelerde tek taraflı bir eğilim göstermiştir. ABD'nin Üçüncü Dünya'da eski sömürgeci Avrupalı müttefiklerle suç ortağı gibi görünerek imajına zarar vermek istemediği belirtilebilir. ABD'nin Vietnam Savaşı'na kadar Üçüncü Dünya sorunlarına tek taraflı müdahale etme politikası yerini kolektif müdahaleye bırakmıştır. Sonuç olarak Alan Dışılık konusunda ABD'nin politikalarının kırılma yaşadığı olay Vietnam Savaşı olmuştur. Vietnam Savaşı ile birlikte

42 Liland, agm, p. 173.

43 Mayıs 1956'da Norveç'ten Halvard Lange, Kanada'dan Lester B. Pearson ve İtalya'dan Gaetano Martino “askeri olmayan alanlarda NATO iş birliğinin geliştirilmesi, genişletilmesi ve Atlantik toplumu içinde daha iyi bir birlik oluşturulmasının yolları konusunda Kuzey Atlantik Konseyi'ne tavsiyelerde bulunmak üzere görevlendirilmişlerdir. Verdikleri tavsiyeler sonucunda İttifak içi siyasi danışmalar için yeni prosedürler oluşturulmuştur. Üç Akıl Adam Raporu özünde: NATO'nun sadece bir askeri anlaşma olması değil, askeri planlama ve kuvvet oluşturma ötesine geçerek daha önemli siyasi rol üstlenmesi ve önemli uluslararası gelişmeleri tartışarak İttifak'ın toplu diplomasisine getireceği fırsat ve risklere olan ihtiyaç etkili olmuştur. <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2016/12/05/uec-akil-adamdan-buguen-ne-oegrenebiliriz/index.html> [Erişim tarihi: 20.04.2024]. Bununla birlikte, Üç Akıl Adam Raporu, NATO'nun siyasi istişare sürecinin gelişiminde bir dönüm noktası olmasının yanı sıra, NATO'nun siyasi sütununun güçlendirilmesinde de etkili olacaktı: NATO içindeki siyasi istişare alışkanlığının önemini kamuoyuna duyurmanın doğrudan bir yöntemi şu önermede özetlenebilir: NATO askeri olduğu kadar siyasi de bir ittifaktır.” NATO'dan (tamamen) askeri bir ittifak olarak söz etme yönündeki mevcut eğilim de daha doğrudur.” Konsey Bildirisi, CM (56)25. Üç Akıl Adam Raporu, güvenliğin iki yönünün (sivil ve askeri) artık ayrı olmadığı ve NATO'nun ihtiyaç ve hedeflerinin değiştiği konusunda hemfikir. Bu nedenle İttifak'ın askeri olmayan iş birliğini nasıl geliştirebileceği konusunda üyelerle istişarelerde bulunmaya başladı.” https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_65237.htm [Erişim tarihi: 20.04.2024].

44 Hatzivassiliou, agm., p. 68-70.

ABD, NATO'nun Alan Dışılık politikalarını desteklemeye başlamıştır.⁴⁵ Vietnam Savaşı'yla Alan Dışı politikada bir kırılma yaşayan ABD, hızlı bir şekilde küresel güvenlik politikalarını uluslararası duruma uyarlamaya yönelik bir adım atmıştır.⁴⁶ Bu çerçevede Nixon Doktrini ortaya çıkmıştır. Nixon Doktrini; 1969 yılında ABD'nin küresel güvenlik politikalarını tüm dünyayı kapsayacak şekilde ilan edilmesidir.⁴⁷ ABD'nin Çin-SSCB ayrışmasından dolayı rahatlaması ile Asyalı ortaklarını ve İran'ı kendilerini savunmaları için desteklemesi Nixon Doktrininin bir sonucudur. ABD bundan böyle Vietnam'dan çıkardığı dersler çerçevesinde başkanları Nixon, Ford ve Carter dönemlerinde NATO'yu Alan Dışılık konusunda desteklemiştir.⁴⁸ Özellikle Başkan Nixon döneminde Alan Dışılık sorunu muğlak bir ileri savunma biçimi olarak ortaya çıksa da daha sonra NATO'nun Alan Dışı iş birliğine olan bakışı giderek geliştirilmiş ve güçlendirilmiştir.

ABD'nin Dışişleri Bakanı Henry Kissinger da 1970'lerin başında “yeni bir Atlantik şartı” çağrısında bulunarak yük paylaşımı konusunda Avrupalı NATO müttefiklerine uyarıda bulunmuştur.⁴⁹ Alan Dışılık konusunda ittifak içerisinde bu karmaşık süreç devam ederken Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 25. yıldönümünde NATO üyeleri 19 Haziran 1974'te Ottawa Deklarasyonu'nu yayınlanmıştır. Bu deklarasyon ile NATO'nun Alan Dışılık krizi kısmen yatıştırılmıştır.⁵⁰ Deklarasyonu'nun 11. maddesi⁵¹ doğrudan Alan Dışılık konusuna atıfta bulunmuştur. ABD'nin Ulusal Güvenlik Konseyi Direktörü Brzezinski Batı'da Etiyopya'dan Doğu'da Pakistan'a kadar olan bölgeyi “kriz yayı” olarak adlandırmıştır.⁵² İran Krizi ve Afganistan'ın işgali NATO'nun Orta Doğu'daki Alan Dışılık politikasını etkilemiştir. Bu bağlamda NATO üyelerinin 1979-1980'lerde Alan Dışılık konusuna önem vermeye başlamalarından hemen sonra ABD Başkanı Jimmy Carter kendi adı ile isimlendirilen Carter Doktrinini 23 Ocak 1980'de yayınlamıştır. Carter Doktrinine göre; ABD'nin hayati çıkarlarına karşı Basra Körfezi bölgesine yapılacak herhangi bir saldırı durumunda ABD askerî müdahalede bulunacaktı. Carter Doktrini

45 Bentinck, *age*, p. 18-19.

46 Bentinck, *age*, p. 19.

47 F. Keskin, “ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri”, C. I, ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 527.

48 Bentinck, *age*, p. 14.

49 Stuart, Tow, *age*, p. 79-81.

50 Evanthis Hatzivassiliou, “The Crisis of NATO Political Consultation, 1973–1974”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 19, No. 3 (Summer 2017), p. 105.

51 Müttefikler, ortak amaçlarının gerçekleştirilmesinin yakın istişare, iş birliği ve karşılıklı güvenin sürdürülmesini gerektirdiğine, böylece savunma için gerekli ve birbirini tamamlayan yumuşama için elverişli koşulların teşvik edileceğine inanmaktadırlar. İlişkilerini karakterize eden dostluk, eşitlik ve dayanışma ruhu içinde, birbirlerini tam olarak bilgilendirmeye ve İttifak'ın üyeleri olarak ortak çıkarlarıyla ilgili konularda, bu çıkarların dünyanın diğer bölgelerindeki olaylardan etkilenebileceğini akılda tutarak, uygun olabilecek her yolla samimi ve zamanında danışma uygulamasını güçlendirmeye kesin olarak kararlıdırlar. Ayrıca temel güvenlik ilişkilerinin uyumlu siyasi ve ekonomik ilişkilerle desteklenmesini sağlamak isterler. Özellikle ekonomi politikaları arasındaki çatışma kaynaklarını ortadan kaldırmak ve birbirleriyle ekonomik iş birliğini teşvik etmek için çalışacaklardır. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_26901.htm [Erişim tarihi: 15.04.2024].

52 Coker, *age*, p. 163.

ile birlikte ABD Vietnam Savaşı'ndan sonra ilk defa askerî müdahaleden söz etmiştir.⁵³ Vietnam Savaşı ABD açısından NATO'nun Alan Dışılık konusunda bir kırılmayı ifade eder. Bu anlamda Carter Doktrini de NATO'nun Alan Dışılık konusunda bundan sonraki politikalarının daha planlı, köklü ve resmî bir hal alacağını habercisi olmuştur. Carter Doktrini ile birlikte NATO'nun Alan Dışı konulara müdahale etmesi için Hızlı Konuşlandırma Gücü'nün (RDF) kurulması, bundan sonraki süreçte NATO'nun Alan Dışında planlı ve teşkilatlanmış harekât icra edeceğinin göstergesidir. Bu süreçte SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Orta Doğu'da yaşanan çatışmalar, Batı'nın petrol güvenliği ve değerli minerallere olan ihtiyacı ile son olarak Orta Amerika'da artan kargaşa ve devlet destekli terör, Alan Dışılık konusunun temellendirilmesindeki ana faktörleri meydana getirmiştir. Tüm argümanlar birleştirildiğinde Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 6. maddesinde atıfta bulunulan coğrafi sınırların ötesinde meydana gelen olaylar Batı'nın güvenliğini daha fazla etkileme ihtimalinin ortaya çıkarmıştır. Bahse konu Alan Dışı endişelerin artması üzerine NATO üyeleri 9-10 Haziran 1982 Bonn Zirvesi ve Kuzey Atlantik Konseyi ve Savunma Planlama Komitesi'nin Bakanlar düzeyinde gerçekleşen oturumlarında Bonn Zirvesi Deklarasyonu'nu resmen kabul etmişlerdir.⁵⁴ 1982 Bonn Zirvesi Deklarasyonu ile NATO kurumsal olarak ilk defa Alan Dışı sorunların Batı'nın güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle kabul etmiş ve bir NATO zirve bildirisinde Alan Dışılık konusu resmî açıklamada yer bulmuştur. 1982 Bonn Zirvesi'nin bildiri metninin 5. maddesinin "e" bendinde Alan Dışılık konusuna şöyle atıf yapılmıştır:

Hepimizin dünyanın diğer bölgelerindeki barış ve güvenlikten çıkarı vardır. Bu bölgelerde meydana gelen ve güvenliğimizi etkileyebilecek olaylar hakkında, ortak hedeflerimizi göz önünde bulundurarak, uygun olduğunda birlikte istişarelerde bulunacağız. Bunu yapabilecek konumda olanlarımız, güvenlikleri ve bağımsızlıkları tehdit altında olan egemen devletlerden gelen yardım taleplerine yanıt vermeye çalışacaktır.⁵⁵

1982 Bonn Zirvesi'nde müttefiklerin tartışmaları sonrasında NAC, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın Alanı Dışındaki olayların NATO ittifakının güvenliğini etkilediğini kabul etmiştir. Böylece NATO Alanı Dışındaki ülke ve ulusların güvenlik ve bağımsızlıklarına yardımcı olmak ve Batı'nın çıkarlarını korumak için her bir NATO müttefikinin siyasi, ekonomik, ticari veya askerî varlıklarından yararlanılabilecek bir strateji geliştirilmesi önerilmiştir. Bu süreçle birlikte Avrupalı NATO müttefikleri 1980'lerin ortalarından itibaren, Basra Körfezi'nin güvenliği, devlet destekli terör ve uluslararası terörle mücadele gibi konularda daha kilit roller almaya başladılar.⁵⁶ 1989 yılında yeni seçilen ABD Başkanı George Bush'un 1990 mali yılında ABD'nin savunma bütçesine %1 ayırabilmesi, NATO müttefiklerinden yük paylaşımı meselesindeki beklentisi ve Alan Dışı konulardaki destek eleştirileri oldukça kısık sesli olmuştur. ABD, Alan Dışı bir

53 Keskin, agm, s. 527.

54 Bentinck, *age*, p. 3-4.

55 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_65415.htm [Erişim tarihi: 25.04.2024].

56 Stuart, Tow, *age*, p. 103; NATO Archive, Fonds SG – 02 – NATO Secretary General, Series PO – Private Office of the Secretary General, nr: PO_87_24_ENG_NHQL511078, 30 April 1987.

kriz ile karşı karşıya kalınması durumunda “danışma ve uyum” ilkelerinin işleyeceğini NATO müttefiklerine kabul ettirmiştir. Böylece 1990’lı yılların başında bir *modus vivendi*⁵⁷ ortaya çıktığı ifade edilebilir.⁵⁸

1991 yılında Soğuk Savaş’ın bitişi ile birlikte NATO askerî gücünü Alan Dışında kullanmaya başlamıştır. Bu bağlamda SSCB’nin 1991 yılında çöküşü, ABD’nin dış güvenlik politikasını değiştirmiş, yeni risk ve tehditler ortaya çıkmıştır. Böylece ABD ve müttefikleri Batı ittifakının güvenliğinin merkezi olmayan tehditlere karşı küreselleşerek yeni tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Bundan sonra NATO politika yapıcılarını yeni bir NATO konsepti ile Alan Dışılık konusunu benimsemişlerdir. NATO’nun siyasi ve askerî karar alıcılarına göre; tehditlerin küreselleşmesi NATO’nun Alan Dışındaki sorunlarını arttırmaktadır. Bir diğer neden ise başarısız devletlerin, komşuları ve NATO üyeleri üzerindeki potansiyel etkisinin olumsuz olduğu görüşüdür. Bu nedenlerden dolayı NATO, Alan Dışılık konusunu yeni bir versiyonda kabul etmiştir.⁵⁹ Sonuç olarak, Soğuk Savaş dönemindeki NATO’nun Alan Dışılık konusundaki politikasızlığı Soğuk Savaş sonrasında stratejik bir eyleme dönüşmüştür. Alan Dışılık konusunun Soğuk Savaş’tan sonra stratejik bir plana dönüşmesiyle NATO’nun güvenlik algısı değişmiştir. Ayrıca NATO coğrafi olarak genişleyerek yeni üyeleri de bünyesine katmıştır. Söz konusu coğrafi genişleme Avrupa ve ABD’nin stratejik nüfuz alanlarını pekiştirmiştir.⁶⁰ NATO Soğuk Savaş’ın ardından yeni üyelerle coğrafi olarak genişlediği gibi aynı zamanda 1991 yılında kabul edilen yeni stratejik konseptle birlikte işlevsel olarak da dönüşüm yaşamıştır. Doğu Bloku’nun ortadan kalkmasının NATO’nun Alanı Dışında yaşanan güvenlik krizlerine göre pozisyon almasına neden olduğu belirtilebilir.⁶¹ Böylece NATO, Kuzey Atlantik Bölgesi’nin savunması haricinde Alanı Dışında ortaya çıkan terör, etnik çatışma, toprak anlaşmazlığı, düzensiz göç hareketleri, enerji arz güvenliği, ekonomik, siyasi ve sosyal gerilimlerden kaynaklı istikrarsızlıklardan dolayı yeni güvenlik sorunlarına da odaklanmıştır. Bu kapsamda NATO, Soğuk Savaş’ın ardından ilk defa 1992 yılında Bosna-Hersek’e, 1999 yılında Kosova’ya barış ve istikrarı korumak için müdahale etmiştir.⁶² NATO’nun söz konusu Alan Dışı harekâtları iç krizlerini telafi etmiş ve bir kurum olarak NATO’yu ve ABD’nin Avrupa’da başat gücünün devam etmesini sağlamıştır.⁶³ NATO 1999 yılında yeni bir stratejik konsept kabul etmiş ancak 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından güvenlik stratejilerinde önemli bir değişikliğe giderek terör ve terörizmle mücadeleyi ön plana çıkarmıştır. Böylece NATO, Afganistan’a yapılan askerî harekâtla ile birlikte sürece daha fazla katılmaya başlamıştır. 2003 yılında ABD’nin Irak’ı işgali, 2008 yılında Rusya-Gürcistan Savaşı

57 İki grup arasındaki ihtilaflı durumun sona erdirilerek çözüme kavuşturulması.

58 Stuart, Tow, *age*, p. 103.

59 Mustafa K. Saygı, *NATO and Out-Of-Area Issues*, Independently Published, [y.y] 2020, p. 21-22.

60 Uğur Tarçın, *Yeni Güvenlik Ortamında NATO’nun Rolü ve Türkiye’ye Etkileri (1991-2019/Jeopolitik ve Strateji)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2021, s. 90.

61 Carlos González-Villa, Branislav Radeljić, “Hypertrophy as NATO’s Masculinity: Out-of-Area Operations and Enlargements in the Post-Cold War Context”, *Journal of International Women’s Studies*, Vol. 25, Iss. 6, (2023), p. 6.

62 Tarçın, *agt*, s. 122-123.

63 González-Villa, Radeljić, *agm*, p. 6.

ve 2011 yılında Libya'ya yapılan Birleşik Koruyucu Harekâtı NATO'nun güvenlik stratejisini yeniden etkilemiştir. Son olarak Rusya ile Ukrayna Savaşı da NATO'nun Ukrayna'ya örtülü destek vermesiyle önemli bir Alan Dışılık konusu olmuştur. Tüm bu bahse konu NATO'nun Alan Dışı konularında görev üstlenen ve diplomatik, askerî, eğitim, barışı koruma ve bölgesel istikrarın devam ettirilmesinde NATO'nun stratejik üyesi Türkiye, artan milli güç unsurları ve artan kapasitesi⁶⁴ ile NATO'nun Alan Dışı sorunlarında başat rol oynadığı vurgulanabilir.

NATO'nun Alan Dışılık konusu, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 6. maddesinde belirtilen, NATO sınırlarının dışında ortaya çıkan askerî, siyasi, insani, ekonomik ve sosyal krizlerin bir ya da birkaç NATO ülkesini veya tüm üyelerini etkileyen uluslararası sorunların tümü olarak tanımlanabilir.⁶⁵ Bu tanıma binaen, NATO'nun Alan Dışı bölgelerini belirlemek açısından Soğuk Savaş döneminde küresel siyasetin iki kutuplu dünyada üçe bölündüğü belirtilebilir. NATO'nun lider ülkesi ABD öncülüğündeki demokratik ülkeler, SSCB liderliğindeki komünist ülkeler ve iki kutuplu dünyanın dışında kalan yoksul, siyasi istikrarını tam olarak sağlayamayan eski sömürge ve tarafsız Üçüncü Dünya ülkeleri olarak meydana çıkmıştır.⁶⁶ Soğuk Savaş sonrası dönemde ise NATO'nun güvenlik algılarının değişimiyle ittifakın stratejik konseptleri de dönüşüme uğramıştır. Soğuk Savaş'ın ardından ortaya çıkan yeni dönemde Kuzey Atlantik Antlaşması'nın kalbini oluşturan 5. madde çerçevesinde Kuzey Amerika ve Avrupa topraklarını kapsayan NATO savunma bölgesi global güvenlik sisteminde yaşanan değişimle beraber Kuzey Atlantik İttifakı'na NATO Alanı Dışında yeni görevler tanımlamıştır. Bu görevler; terörizm, yasa dışı göç hareketleri, kitle imha silahlarının yayılması, enerji ve gıda arz güvenliği ve başarısız devletlerin oluşturduğu riskler Kuzey Atlantik İttifakı'nın kendi savunma bölgesi dışına çıkarak dünyanın farklı noktalarında güvenlik üretme sorumluluğu ve barış harekâtlarını beraberinde getirmiştir.

2. NATO'nun Alan Dışılık Konusuna Bir Vaka Örneği: Süveyş Krizi ve Türkiye'nin Kriz Sırasında Alan Dışılık Politikası

NATO'nun Alan Dışılık konusunun, Türkiye bağlamında ilk kez Mısır'ın milliyetçi lideri General Cemal Abdülnasır'ın Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 4. ve 5. maddesinin yeniden yorumlanması ile ortaya çıktığı belirtilebilir. Alan Dışılık konusu çerçevesinde 4. ve 5. maddenin yorumlanmasında en önemli etken, Kuzey Atlantik Savunma Bölgesi'nde karşılıklı savunmanın ötesinde askerî, siyasi ve ekonomik faktörlerin SSCB'ye karşı savunmanın önüne geçmesi durumunu ezici stratejik çıkarların tetiklediği vurgulanabilir.⁶⁷ İngiltere, Orta Doğu'nun güvenliğini, Batı savunma planlamasında

64 Uğur Tarçın, "Karmaşık Tehditler Karşısında Türkiye'nin Millî Güç ve Strateji Kullanımı", *TESAM Akademi Dergisi*, Cilt: 12 Sayı: 2, (2025), s. 959.

65 Saygı, *age*, p. 20.

66 Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2014, s. 24.

67 Veronica M. Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm From Suez to Afghanistan", *Journal of Transatlantic Studies*,

tarihsel olarak kendi rezerv alanı olarak görmekteydi. ABD meseleye bütün Avrupa'yı kapsayacak şekilde bakıyordu; ABD'ye göre, Mısır ve Ortadoğu'daki iktidarda bulunan milliyetçi liderlerin Batı'dan uzaklaşmaları hâlinde Batı'nın stratejik çıkarları tehlikeye girebilirdi.

İngiltere, ABD'nin Süveyş Kanalı ve Orta Doğu'daki diğer alanlarda Batı'nın stratejik bölgelere erişimini desteklemesi gerektiğini düşünüyordu. Buna karşın ABD'nin askeri planlamacıları ise İngiltere'yi tek taraflı olarak bir askerî girişimde bulunmaması konusunda uyarıyorlardı. Orta Doğu'da Arap milliyetçiliğinin yükselmesi ile durum gittikçe karmaşık bir hal alıyordu. Mısır'ın milliyetçi lideri Nasır, Üçüncü Dünya'da ortaya çıkan Bağlantısızlar Hareketi⁶⁸ içinde öne çıkıyor ve NATO ya da onun uzantısı Orta Doğu Savunma İttifakı (MEDO) gibi ittifaklara açıkça karşı çıkıyordu. Nasır, ABD ve İngiltere'yi Orta Doğu'daki sömürgeci kontrollerini güçlendirmek, askerî üs sistemini geliştirmek ve Arapları birbirine kırdırmak gibi gerekçelerle suçlamaktaydı. ABD ve İngiltere'nin NATO'nun Alan Dışılık konusunun en önemli faktörlerinden olan “suç ortaklığı” ve “rezerv alan” kaygılarından ortaya çıkan görüş farklılıklarının, Süveyş Krizi'nden önce NATO içerisinde Alan Dışılık konusunda meydana gelen istişare formunun varlığına rağmen aşılamayacağı kesindi. Tüm bu görüş farklılıklarına rağmen 1956 Süveyş Krizi, NATO üyelerini; NATO'nun küresel bağlamda yeniden değerlendirilmesi gerektiğine zorlamıştır.⁶⁹

İki kutuplu dünyada Süveyş Kanalı hem Batı Bloku hem de Doğu Bloku için önem arz etmekteydi. Süveyş Kanalı; Orta Doğu petrolüne erişim, Uzak Doğu ile ticaret yolu üzerinde olması gibi nedenlerden dolayı stratejik bir konumda yer alıyordu. NATO'nun Orta Doğu'ya çıkış noktası olarak kanat ülkesi Türkiye'de üsleri mevcut olmakla birlikte, SSCB de Mısır ve Suriye'de stratejik askerî üslere sahipti. Ayrıca İngiltere'nin de bölgede üsleri vardı ancak SSCB üsleri Batılı devletlerin avantajını azaltıyordu.⁷⁰ ABD, Süveyş Kanalı meselesini çevreleme politikası çerçevesinde küresel açıdan önemli ve bölgelerinde etkili Üçüncü Dünya ülkeleri açısından değerlendiriyordu. ABD; BM ve NATO'daki etkisini zayıflatmak istemiyordu. ABD, Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi konusunda Nasır ve Orta Doğu'daki diğer milliyetçi liderleri SSCB'nin tarafına itecek herhangi bir girişimde bulunmaması konusunda İngiltere'yi ikna etmeye çalışmaktaydı. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, 4 Mayıs 1956 tarihli NATO Bakanlar Konseyi'nde, SSCB'nin Üçüncü Dünya'daki sömürgecilik karşıtı Batı aleyhtarlığını kışkırtması konusundaki savunmasızlığının altını çizdi. İngiliz ve Fransızlara göre ise Süveyş'in millileştirilmesi Batı'nın hayati çıkarlarına karşı bir saldırganlık eylemiydi. Onlara göre petrole erişim ve Avrupa'nın denizaşırı bölgelerdeki stratejik minerallere ulaşmasında Süveyş Kanalı'nın

Vol. 8, No. 2, (June 2010), p. 108.

68 Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasına dâhil olmak istemeyen ve beşli girişim olarak adlandırılan Hindistan lideri Nehru, Endonezya lideri Sukarno, Mısır lideri Nasır, Yugoslavya lideri Tito ve Gana lideri Nkrumah öncülüğündeki harekettir. (Segah Tekin, Melike Tuğba Dolu, “Güney-Güney İşbirliğinin İdeolojik Temelleri: Bağlantısızlar Hareketi ve Küresel Güney”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 24, (2020), s. 67.)

69 Stuart, Douglas, Tow, William, *The Limits of Alliance-NATO Out-Of-Area Problems Since 1949*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1990, p. 51-56.

70 Ahmet Akif Mücek, *Ortadoğu'nun Globalleşmesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 60.

millileştirilmesi hem hammaddeye ulaşımında ciddi sorunlar yaratabilir hem de diğer Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin meydan okumalarına yol açabilirdi. Süveyş Krizi'nin başlangıcından itibaren Türkiye ve Kanada'nın da içinde olduğu NATO üyeleri İngiltere'yi Alan Dışında desteklemiştir. Kanada Dışişleri Bakanı Lester Pearson'ın, "ABD ile yakın olsak da İngiltere ile daha yakınınız"⁷¹ sözleri bu durumu net bir şekilde açıklamaktadır. İngiltere ve Fransa'nın aksine NATO'nun lider ülkesi ABD, SSCB'nin Üçüncü Dünya'daki istismarını da göz önüne alarak Asya'daki iyi niyetli tüm çabalarının feda edileceği kaygısını taşıyordu.⁷² NATO'nun Alan Dışılık meselesinde müttefiklerin, 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren Süveyş Krizi ile başlayıp 1960'lı yıllar boyunca ulusal çıkarları doğrultusunda birbirlerini test ettikleri belirtilebilir.⁷³ Öte yandan her durum ve şartta NATO için en önemli Alan Dışı bölgenin Orta Doğu olduğu da ifade edilebilir. Çünkü Orta Doğu hem Doğu-Batı yönlü bir köprü görevi görüyor hem de enerji kaynaklarının çıkış bölgesini oluşturuyordu.

Süveyş Krizi'nin ortaya çıkmasıyla NATO'nun Orta Doğu'ya "çıkış noktası"⁷⁴ ve güney kanadındaki müttefiki Türkiye'nin tutumu hem NATO'nun lider ülkesi ABD hem de Orta Doğu'da stratejik çıkarları olan bir diğer NATO müttefiki İngiltere için büyük önem taşıyordu. Türkiye'nin Süveyş Krizi'ndeki tutumu ise NATO üyesi olması ve Batı ittifakının Orta Doğu'da bir uzantısı olan Bağdat Pakti'nda yer alması sebebiyle, konuya hukuki açıdan değil siyasi açıdan yaklaşımıyla dikkat çekmektedir. Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer nokta ise 1945 yılında SSCB'nin Türk boğazları ile ilgili istediği statü değişikliğidir. Süveyş Kanalı'nın statüsünün değişmesi, Türkiye'nin dış politikası ile çelişmekteydi. Ayrıca Türkiye'nin 1888 İstanbul Antlaşması'nda imzacı devletlerden biri olması, 1954 yılında İngiltere ve Mısır arasında yapılan anlaşmada, İngiltere'nin Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda askerî yardım taahhüdünü içeriyordu. Son olarak İngiltere'nin Bağdat Pakti'na üye olması da etkili faktörlerdi;⁷⁵ ancak bunun dışında Mısır'ın lideri Nasır'ın Türkiye'ye karşı tutumu da etkilidir. Mısır'ın milliyetçi

71 *The Times*, 10 December 1956, p. 7; *The Daily Telegraph*, 10 December 1956, p. 1.

72 Stuart, Tow, *age*, p. 59-62.

73 Gareth M. Winrow, "NATO and The Out-of-Area Issue: The Positions of Turkey and Italy", *II Politico*, Vol. 58/4 (167), (Ottobre-Dicembre 1993), p. 634.

74 NATO'nun kuruluşundan kısa süre sonra ABD Genelkurmay Başkanı General Omar Bradley, NATO'nun lider ülkesi ABD'nin küresel bir savunma planının parçası olarak Batı Avrupa'dan Kuzey Atlantik'e "çıkış noktaları" konusunu gündeme getirmiş ve eklemiştir; kanat ülkelerinin NATO'ya üyeliği ABD'nin kuzey yarım kürede güvenliği sağlamasının en uygun maliyetli yolu olduğunu ifade etmiştir. Bradley hem ABD'nin kıt kaynaklarının kullanımının hem de Avrupa'nın periferisindeki Alan Dışı krizlerde böyle bir pozisyon almanın en uygun yol olduğunu belirtmiştir. (Douglas Stuart, William Tow, *The Limits of Alliance-NATO Out-Of-Area Problems Since 1949*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1990, p. 47-50). ABD Genelkurmay Başkanı'na göre; Orta Doğu'da bulunan petrol üreticisi ülkelerden İran'ın ya da Orta Doğu'nun güvenliğinin tehlikeye girmesi NATO'nun amaçlarını tehlikeye düşürebilirdi. (Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA), nr: 22248-98211-5: 16 Aralık 1952). Bu açıdan NATO'nun Alan Dışına bir atlama taşı pozisyonunda müttefike ihtiyacı vardı. ABD Genelkurmay Başkanı Bradley'in bahsettiği Avrupa'nın periferisindeki Alan Dışı krizlere pozisyon alma ve bir "çıkış noktası" görevinde NATO'nun güney kanadı için Orta Doğu'ya açılan ülke Türkiye'ydi.

75 Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, C I, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 627.

lideri General Cemal Abdülnasır, Arap ve İslam dünyasının lideri olmak amacıyla Türkiye hakkında olumsuz propagandalar yapmaktaydı.⁷⁶ Türkiye, Süveyş Krizi'nde kendini Batı Bloku'nun yanında konumlandırırken NATO'nun Alan Dışında ittifak olarak hareket etmesini arzuluyordu. Türkiye, Süveyş Krizi'nde ABD'ye karşı tavır almasa da NATO içinde İngiltere gibi Kuzey Atlantik İttifakı'nın Alan Dışında sorumlulukları olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin Süveyş meselesi yüzünden Orta Doğu'daki politikalarında zorluklar yaşadığı da bir gerçektir.⁷⁷ Genel olarak bakıldığında, SSCB ile Mısır'ın yakınlaşması ve Süveyş Kanalı'nın statüsünün değişmesi Türk dış politikası ile uyuşmamaktaydı.

Türkiye, NATO'nun güney kanadı ülkesi olması sebebiyle, Orta Doğu'ya sınırı olan tek NATO ülkesidir. Bu nedenle NATO'nun ittifak düzeyinde stratejik Alan Dışı operasyonları, müdahaleleri ve krizlere tepkisinin bir NATO üyesinin topraklarına bitişik veya yakın bölgede ortaya çıkacağı açıktır. Bu çerçevede NATO içerisinde önemini göstermek ve NATO'nun lider ülkesi ABD ile ilişkilerini daha da güçlendirmek isteyen Türkiye'nin, 1952 yılında ittifaka üye olduktan sonra Menderes Hükümetleri döneminde Alan Dışında aktif olarak rol oynadığı ifade edilebilir.⁷⁸ 1956 yılının Mayıs ayında ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in Türkiye'yi ziyareti sırasında Başbakan Adnan Menderes, Süveyş meselesi ile ilgili olarak, Süveyş Kanalı'nın sadece İngiltere ve Mısır arasında bir sorun olmadığını, aynı zamanda Türkiye için de kritik önemde olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹ Başbakan Menderes'in vurguladığı gibi Türkiye'nin, NATO'nun Orta Doğu'ya sınırı olan bir kanat ülkesi olmasından dolayı kendisini NATO'nun Alan Dışı krizlerinden soyutlayamayacağı da bir gerçektir. Türkiye'nin; kendisine sınır olan ya da bölgesinde meydana gelen herhangi bir krizden siyasi, askerî ve ekonomik olarak etkilenebileceğinin altı çizilebilir. Süveyş Krizi de NATO üyesi Türkiye'nin bölgesinde meydana gelmiş ve Türkiye, müttefikleri ile süreç boyunca temas hâlinde olmuştur.⁸⁰

Süveyş Krizi'nin ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra, 6 Ağustos 1956'daki NAC toplantısında, müttefikler Süveyş Kanalı sorununu görüştüler. Toplantıda ABD, İngiltere ve Fransa temsilcileri Süveyş sorunu ve yaklaşan Süveyş Konferansı ile ilgili ortak görüşlerini sundular. Toplantının sonunda Londra'da toplanacak Süveyş Kanalı Konferansı'na sunulmak üzere "Süveyş Kanalı için uluslararası bir otorite kurulması önerisi" başlıklı bir taslak NAC'a verilmiştir.⁸¹ NAC'da, müttefiklerin müzakerelerinde NATO'nun lider ülkesi ABD'nin çağrısı galip gelmiş ve ABD, İngiltere ve Fransa; 1888 İstanbul Antlaşması'nı imzalayan taraf ülkeler

76 DBTDA, nr: 2810-21266-1, 23 Ocak 1956; Ömer Sami Coşar, "Nasır'ın Dini!", *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1956, s. 3.

77 Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 79.

78 Winrow, agm, pp. 634-635.

79 Fahir Armaoğlu, *Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997*, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 153.

80 DBTDA, nr: 88442-321198-236, 2 Kasım 1956.

81 NATO Archive, Fonds NAC – 01 – The North Atlantic Council, Sub-fonds C – North Atlantic Council, 1956, (R) Records, nr: C-R_56_45_ENG, 8 August 1956; NATO Archive, Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Sub-series LOSTAN – Standing Group Liaison Office Messages, 1956, nr: LOSTAN_1786_ENG_PDP, 17 August 1956.

ve Süveyş Kanalı'nı en çok kullanan 24 devleti⁸² Londra'da bir konferansa çağırmışlardır. 22 devletin katılımı ile 16 Ağustos 1956'da toplanan Süveyş Kanalı Konferansı'nda Türkiye'yi Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi'nin başkanlığındaki heyet temsil etmiştir.⁸³ Konferansta Türkiye'nin görüşlerini dile getiren Büyükelçi Birgi, Türklerin Müslüman olduklarını, bu nedenle de Arap ülkelerinin bağımsızlık ve eşitlik mücadelelerinin Türkiye tarafından desteklendiğini belirtmiştir. Ancak Süveyş Kanalı'nın uluslararası bir yönetim tarafından idare edilmesinin Mısır'ın bağımsızlığını zedelemeyeceğini ve Dulles Planı'nın krize olumlu yaklaştığını ve eşitlik ilkesine dayandığını ifade etmiştir. Konferansın sonunda Türkiye, Etiyopya, İran ve Pakistan tarafından Dulles Planı'nda iki değişiklik önerilmiştir. ABD'nin önerisiyle hazırlanan Dulles Planı; Türkiye, Etiyopya, İran ve Pakistan tarafından talep edilen değişiklik sonrasında "Beş Devlet Planı" olarak isimlendirilmiştir.⁸⁴ Mısır'ın lideri Nasır, Süveyş Kanalı Konferansı sonunda ortaya çıkan "Beş Devlet Planı'nı" reddetmiştir. Çünkü Nasır, Süveyş Kanalı'nı İngiltere'nin kontrolünden alıp millileştirmek istemektedir. Buradaki kritik detay Nasır'ın Batı'ya karşı kullanabileceği en büyük kozun petrol olmasıdır. Mısır'ın milliyetçi lideri Nasır, petrolün Avrupa'ya ulaşmaması durumunda Avrupa'nın enerji krizi yaşayacağını bilmektedir.

18 devletin katıldığı Süveyş Kanalı Konferansı'nda girişimlerin sonuç vermemesi üzerine Londra'da 19-22 Eylül 1956 tarihinde yeni bir toplantı düzenlenmiştir. Bu ikinci konferansta ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Süveyş Kanalı'na uluslararası bir statü verilmesi için "Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği" önerisinde bulunmuş ve öneri çoğunluk tarafından kabul edilmiştir.⁸⁵ Londra'daki ikinci konferanstan sonra 27 Eylül'de Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Ethem Menderes, İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd ile görüşmüştür.⁸⁶ ABD'nin Bağdat Paktı'na katılımını sağlama konusunda destek istemiştir. İngilizler ABD'ye Bağdat Paktı'na katılım konusunda baskı yapılacağını söylemişler ve Türkiye'nin de ABD'ye sürekli tazyikte bulunmasını tavsiye etmişlerdir.⁸⁷ Bilindiği üzere Türkiye, bulunduğu coğrafi konum sebebiyle hem NATO'nun Orta Doğu'ya sınırı olan müttefiki hem de Orta Doğu'daki güvenlik ittifakı Bağdat Paktı'na İngiltere ile birlikte üyeydi. Londra'daki Birinci Süveyş Konferansı'ndan hemen sonra Türkiye, ABD'ye Bağdat Paktı'nın desteklenmesi gerektiğini iletmiştir. Çünkü Türkiye'nin en büyük çekincesi, Orta Doğu'ya SSCB'nin kalıcı bir şekilde nüfuz etmesiydi.

Süveyş Krizi o kadar derinleşmiştir ki ABD Dışişleri Bakanı Dulles 14 Eylül'de yaptığı açıklama ile NATO müttefiki İngiltere'ye karşı açık bir tavır almıştır. Washington, Süveyş meselesinde Mısır'a karşı hiçbir şekilde silaha başvurmayacağını açıklamıştır. Böylece ABD,

82 Mehmet Gönübol, A. Haluk Ülman vd., "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası 1945-1965", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 280.

83 Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (DABCA), nr: 144-79-11, Ek:105-112, 18 Eylül 1956.

84 Gönübol, Ülman, vd., agm, s. 280-281.

85 Gönübol, Ülman, vd., agm, s. 281.

86 *Tercüman*, 28 Eylül 1956, s. 1-5.

87 DBTDA, nr: 24174-105960-1, 8 Ekim 1956.

Süveyş Krizi'nde NATO müttefikleri İngiltere'nin yanından ayrılmıştır.⁸⁸ Gerçekten de Orta Doğu meseleleri Süveyş Krizi'ne kadar NAC'a gelmemiştir. İngiltere ve Fransa konuyu bu zamana kadar NAC'a getirmemişler ancak sorunu Avrupa güvenliğine yönelik tehdit olarak algılamışlardır. İngiltere ve Fransa'nın kaygısı, Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesini petrolün Batı'ya geçişini engelleyecek tehdit olarak görmeleridir. Bu nedenle Nasır durdurulmalıydı.⁸⁹ Müttefiklerin bu kaygılarından dolayı Süveyş olayı NATO'nun Alan Dışında karşılaştığı ilk enerji arzı krizine iyi bir örnektir.

1956 sonbaharındaki Süveyş Krizi, NATO içindeki bölünmeleri ve siyasi istişare eksikliğini bütün açıklığıyla ortaya çıkardı.⁹⁰ Çünkü İngiltere, Süveyş Krizi'nde NATO müttefiklerine dayanışma ve destek talebinde bulunmuştur. İngiltere ve Fransa, NATO'nun 5. maddesinin SSCB'den gelen tehditlere yönelik olsa da Nasır'ın Avrupa güvenliği için açık bir tehdit olduğunu savunmuştur.⁹¹ 5 Eylül 1956 tarihli NAC toplantısında ilk defa Orta Doğu meseleleri görüşülmüştür.⁹² Toplantıda İngiltere, NAC'a İkinci Süveyş Konferansı hakkında rapor vermiş ve Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 2. maddesine⁹³ vurgu yaparak eğer söz konusu anlaşmanın ruhuna uygun istişare yapılmasının bir anlamı olacaksa NATO ittifakının Süveyş Krizi'ni açık bir şekilde tartışmasını talep etmiştir. İngiltere, SSCB'nin Mısır'ın taraf ülkelerle anlaşmasını engelleme yolundaki çabasının NATO için son derece önemli olduğunu da öngörmüştü. Bu nedenle SSCB'nin herhangi bir Üçüncü Dünya ülkesini ilgilendiren olaya müdahalesi NATO'yu Alan Dışında harekete geçirmeliydi. Türkiye de söz konusu Atlantik Konseyi toplantısında, ABD'nin Süveyş Kanalı ile ilgili verdiği öneriyi desteklediğini açıklamış ancak o da tıpkı İngiltere gibi, NATO ülkelerinin uluslararası anlaşmaların ihlaline karşı tavır alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu durum, Türkiye'nin Süveyş Krizi'nde, NATO'nun Alan Dışında aktif politika izlemesi yönünde bir görüşe sahip olduğunu düşündürmektedir. Süveyş Krizi'nin muhatabı olan bir diğer NATO üyesi ülke Fransa'dır. Fransa, İngiltere'nin Süveyş Kanalı ile ilgili raporunun son derece açık ve objektif olduğunu belirterek ve NAC'da Süveyş Krizi'ne vurgu yaparak Üç Akıl Adam Raporu'nun altını çizmiştir. Diğer NATO üyeleri de NAC siyasi istişarelerde daha aktif olması gerektiği konusunda aynı görüşte olduklarını belirtmişlerdir.⁹⁴

88 *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1956, s. 1-5.

89 Kitchen, agm, pp. 108.

90 https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm?selectedLocale=en
[Erişim tarihi: 19.06.2024].

91 Kitchen, agm, pp. 108.

92 Aydemir Balkan, "NATO'da Yeni Formüller ve Daimi Deleşemizin Demeci...", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1956, s. 2.

93 Taraflar, kendi kurumlarını, bu kurumların dayandığı ilkelerin daha iyi anlaşılmasını olanaklı kılmak ve istikrar ve gönenci sağlamaya özgü koşulları geliştirmekle uluslararası barışçı ve dostça ilişkilerin gelişmesine yardım edeceklerdir. Taraflar, uluslararası ekonomi politikalarındaki bütün ayrılıkları gidermeye çalışacaklar ve birbirleri ya da hepsi arasında ekonomik iş birliğini özendireceklerdir. (İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 409).

94 NATO Archive, Fonds NAC – 01 – The North Atlantic Council, Sub-fonds C – North Atlantic Council, 1956, (R) Records, nr: C-R_56_48_ENG, 8 September 1956.

NAC toplantı tutanağında görüldüğü üzere, İngiltere ve Fransa haricindeki NATO müttefikleri, Kuzey Atlantik İttifakı'nın dayanışmasına ve siyasi istişare konusuna vurgu yapmışlar; ancak NATO'nun lider ülkesi ABD ve ABD'nin görüşüne meyilli olarak askerî güç kullanımını destekleyecek tüm İngiliz-Fransız argümanlarını sistematik olarak engellemişlerdir.⁹⁵ NATO'nun Orta Doğu'ya sınırı olan güney kanadı ülkesi Türkiye ise açıktan ABD'ye karşı bir tutum sergilememiştir. Bu süreçte Türkiye, Süveyş Krizi sırasında müttefik ABD'yi karşısına alacak resmî bir açıklama yapmaktan kaçınsa da Orta Doğu ve NATO'nun güney doğu kanadının güvenliğini doğrudan ilgilendiren bir krizi ABD'nin bölgesel bir mesele olarak algılaması Türkiye'yi son derece şaşırtmıştır. Söz konusu durum karşısında Türk kamuoyu tarafından NATO'nun lider ülkesi ABD ve NATO'nun Alan Dışındaki sessizliği tenkit edilmiştir.⁹⁶ Türk Kamuoyu, ABD'yi Süveyş Krizi'nde yan çizmekle suçlamış ve Kuzey Atlantik İttifakı'nın dramı olarak nitelendirmiştir. Hür dünyanın emniyet ve güvenliğini üzerine almış olan uluslararası hak ve adaletin yegâne kalesi olan NATO'nun tüm krizlerde tepkisiz kalmasının uzun vadede sonuçlarının ne olacağı sorulmuştur. Hatta Süveyş Krizi'nin, Kuzey Atlantik İttifakı'nın en büyük sınavı olduğu da eklenmiştir.⁹⁷ Gerçekten de Süveyş Krizi, NATO içerisinde büyük bir krize yol açmış ve bu krizin çözümü NATO'nun Alan İçi ve Alan Dışı ayrımını pekiştirmiştir.⁹⁸ Süveyş Krizi göstermiştir ki ABD kendi ulusal çıkarları ve siyasetinden ayrılan Avrupalı NATO müttefiklerinin Alan Dışındaki sorunlarını desteklemekten son derece uzaktır. İngiltere'nin NAC'a Süveyş Krizi'ni getirmesiyle birlikte Konsey'de müzakereler yapılmış ve NAC, Süveyş Kanalı'nın Uluslararası statüsünün devam etmesi yönünde karar almıştır. NAC'ın aldığı söz konusu karar göstermektedir ki, NATO'nun Kuzey Atlantik İttifakı Savunma Bölgesi dışında ittifakın önemli güçlerinden bazılarının stratejik çıkarları söz konusu olması durumunda üyelerinin Alan Dışı ulusal çıkarlarını desteklediği belirtilebilir.⁹⁹ Bu nedenle Süveyş Krizi, NATO üyelerinin Alan İçinde ve Alan Dışında birbirlerinden ne beklediklerini sorgulamaya başlaması adına önemlidir.¹⁰⁰ Farklı bir ifadeyle, Alan Dışılıkla ilgili ilk ciddi sorun olan Süveyş Krizi'nde NATO, alışılmış retoriğin dışına çıkmanın verdiği sert bir sınavla karşı karşıya kalmıştır.

ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Süveyş Krizi'nin, NATO müttefiklerinin anlaşmayla bağlı olduğu bir alan olmadığını ancak Kuzey Atlantik İttifakı Savunma Bölgesi'nde Avrupalı müttefiklerle birlikte durduklarını ve kesinlikle söz konusu bölgeyi savunmaya devam edeceklerini belirtmiştir. Dulles'in pragmatist bir şekilde NATO'nun Alan Dışılık konusunu reddetmesi, NATO savunma bölgesi ile dünyanın geri kalanı arasında kesin bir çizgi çekmiştir. Dulles'a göre; Üçüncü Dünya'da sömürgecilikten bağımsızlığa geçiş son derece önemliydi.¹⁰¹

95 Kitchen, agm, p. 108.

96 Aydemir Balkan, "NATO'da Yeni Formüller ve Daimi Delegemizin Demeci...", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1956, s. 2.

97 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Son Konferansın Işığında", *Tercüman*, 27 Eylül 1956, s. 3.

98 Kitchen, agm, p. 108.

99 Hüseyin Fazla, *1952'den 2022'ye NATO ve Türkiye*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 86-87.

100 Stuart, Tow, *age*, p. 66.

101 Kitchen, agm, p. 109.

Dulles'in ifade ettiği gibi gerçekten Nasır'ın Süveyş Krizi'ni tetiklemesi ABD ve Avrupalı eski sömürgeci NATO mtfevfleri arasında uykuda olan sömürgecilik sorununu aniden Kuzey Atlantik İttifakı'nın gündemine getirmiştir.¹⁰² NATO'nun kuruluşundan Süveyş Krizi'nin ortaya çıktığı zamana kadar geçen süreçte Avrupalı eski sömürgeci glerden Fransa Çinhindi'nde, Hollandalılar Doğu Hint Adaları'nda, Portekizliler Mozambik, Angola ve Gine-Bissau'da, İngilizler ise güneş batmayan imparatorluktan arta kalan bölgelerde kontrol sağlamaya çalışmakla meşguldüler.¹⁰³ Dulles'in açıklaması ile ABD, Kuzey Atlantik İttifakı'nın anlaşma bölgesini tanımlıyor ve anlaşmanın NATO savunma alanında ve sömürgecilikle ilgili olmayan alanlarda uygulanabileceğini yorumluyordu. Bu ereve, ABD'ye göre Süveyş Krizi de sömürgecilik alanı ile ilgili bir krizdi ve NATO bölgesi dışındaydı.

NATO'nun Avrupalı eski sömürgeci iki yesi İngiltere ve Fransa'nın Kuzey Atlantik İttifakı'nın 6. maddesini en azından antlaşma Alanı Dışındaki krizlere müdahil olabilecek bir güç olarak algıladıklarını göstermektedir. Fakat ABD, Alan Dışı konuların Kuzey Atlantik Savunma Bölgesi'ni kapsasa dahi 5. maddenin bu şekilde yorumlanamayacağını ortaya koymuştur. NATO'nun lider lkesi ABD, sömürgelere yönelik güvenlik tehditlerinin NATO'yu ilgilendiren konular olmadığını ve Kuzey Atlantik İttifakı için ikincil önemde olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁴ İngiltere ve Fransa, Londra'daki İkinci Süveyş Kanalı Konferansı'ndan sonra 23 Eylül 1956'da meseleyi BM'ye gtrmuşlerdir. Buradan da bir sonuç ıkmmaması üzerine askerî güç kullanmaya karar vermişler ve saldırgan görünmemek için yanlarına İsrail'i de alarak Süveyş Kanalı'na müdahale etmek amacıyla askerî planlarını yürürlüğe koymaya karar vermişlerdir. İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından yapılan plana göre İsrail Mısır'a saldırıya geçecek, sonrasında da İngiltere ve Fransa savaşa son vermek için müdahalede bulunacaktır.¹⁰⁵ Nitekim 29 Ekim 1956'da İsrail Mısır'a karşı saldırıya geçmiş, bu çatışma zerine İngiltere ve Fransa Süveyş Kanalı'na müdahalede bulunarak Süveyş Kanalı bölgesini kontrol altına almışlardır.¹⁰⁶

Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın gerçekleştirdiği Süveyş Kanalı harekâtını çok yakından takip etmiştir.¹⁰⁷ 1 Kasım 1956'da TBMM'nin açılışında konuşan dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Süveyş Krizi'ne dair NATO bağlamında önemli açıklamalarda bulunmuştur. Bayar; NATO'nun siyasi alanda iş birliğini artırması gerektiğini, Orta Doğu'ya yapılacak olan bir saldırının nereden gelirse gelsin Bağdat Paktı ile müşterek olarak durdurulacağını ifade etmiştir.¹⁰⁸ Süveyş Krizi'nde İngiltere Bağdat Paktı'na ye taraf olduğuna göre, Celal Bayar SSCB tehlikesine karşı uyarıda bulunarak müştereken Orta Doğu'nun savunulacağını açıklamış ve Alan

102 Henry Kissinger, *Diplomasi*, ev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s. 504.

103 Stuart, Tow, *age*, p. 55.

104 Kitchen, *agm*, p. 109.

105 Fırat, Kürkçüoğlu, *agm*, s. 628.

106 Gönlübol, lman, *vd.*, *agm*, s. 282.

107 *Tercüman*, 1 Kasım 1956, s. 5.

108 *Tarihe Düşülen Notlar – I-Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları – I (1 Mart 1924 – 14 Aralık 1987)*, ed. Hasan Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 258; *Tercüman*, 2 Kasım 1956, s. 3.

Dışılık konusunda NATO'nun siyasi istişare kanallarını güçlendirmesini istemiştir. Türkiye'nin en büyük endişesi, SSCB'nin Orta Doğu ülkelerine hibe ya da anlaşma yoluyla verdiği silahlardı. Türkiye, Orta Doğu'nun barış ve istikrarı konusunda son derece kaygılıydı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM açış nutkunda NATO, Bağdat Paktı ve Orta Doğu üçgenindeki bağlantıya vurgu yaparak NATO'nun Alan Dışılık konusunda siyasi istişarelerini geliştirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu süreçte Başbakan Adnan Menderes de 11 Aralık 1956'da Paris'te gerçekleşen NATO zirvesine NATO, Bağdat Paktı ve Orta Doğu arasında bağ kurma planını götürmüştür. ABD, Türkiye'nin ajandasındaki NATO ve Bağdat Paktı arasında iş birliğine sıcak baktığını kısa süre sonra açıklamış ve bu şekilde ABD'nin Bağdat Paktı üyelerinin savunmalarını üstlenmesiyle birlikte NATO ve Bağdat Paktı arasında dolaylı bir bağ kurulmuştur. Bu durum aynı zamanda ABD'nin Orta Doğu'daki yeni politikasının da ipucunu vermiştir.¹⁰⁹ ABD, Süveyş Krizi sırasında NATO müttefikleri İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket etmemiş hatta İngiltere ve Fransa'nın Süveyş'e düzenledikleri askerî harekâta karşı çıkmıştır.¹¹⁰ Çünkü ABD'nin liderliğinde kurulan askerî ittifak sistemi içinde NATO'nun asli hedefi, SSCB'den gelebilecek tehdit ve tehlikeleri önlemektir. ABD ittifak sisteminin en büyük savunma paketi olarak Amerikan hegemonyasını başta müttefikleri İngiltere olmak üzere diğer müttefiklerine de kabul ettirdiği¹¹¹ ilk olayın Süveyş Krizi olduğu belirtilebilir. Bu dönemde ABD'nin söz konusu politikası, NATO'nun Alan Dışılık konusunda Orta Doğu'da Avrupalı eski sömürgecilerle iş birliği yapmayıp sömürgeci geçmiş olmayan Türkiye gibi NATO müttefikleri ile birlikte hareket etmesi, ABD'nin Alan Dışında tek taraflı müdahale etme eğiliminin bir göstergesi olduğu belirtilebilir.

İngiltere, Fransa ve İsrail'in Süveyş'e askerî müdahalelerinin ardından ABD, adı geçen ülkelerin Mısır'dan derhal çekilmelerini talep etmiş¹¹² ve müttefiklerinden *status quo ante bellum*¹¹³ istemiştir. ABD'nin sert tepkisi üzerine, İngiltere geri adım atmak zorunda kalmıştır. Süveyş Krizi, NATO'nun kurucu akli İngiltere ile NATO'nun lider ülkesi ABD'yi karşı karşıya getirmiştir. 1949 yılında NATO'nun kuruluşundan 1965 Vietnam Savaşı'na kadar NATO'nun iki önemli müttefikleri ABD ve İngiltere iki kez ciddi kriz yaşamışlardır. Bunun ilki Süveyş Krizi olmuştur.¹¹⁴ İngiltere, geri çekilme kararını Fransa ile koordine etmeden alınca Fransızlar Anglosakson müttefiklere güvenilemeyeceği kanısına vararak geri çekilmeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. NATO'nun diğer müttefikleri de İngiltere ve Fransa hakkında ABD ile hemfikirlerdi. Çünkü bu sırada, 23 Ekim-10 Kasım 1956 tarihleri arasında Budapeşte'de antikomünist ayaklanmanın patlak vermesi ile SSCB, Macaristan'ı Süveyş askerî harekâtından dört gün önce işgal etmeye başlamıştı. Bu durum birçok Avrupalı NATO müttefikinin, İngiltere ve Fransa'yı patlamaya hazır olan olayları istismar etmekle suçlamasına yol açmıştır. Ayrıca

109 Bağcı, *age*, s. 83.

110 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 452.

111 Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 264-265.

112 *Tercüman*, 8 Kasım 1956, s. 1.

113 Savaş öncesi var olan durum. Savaş ya da devrim gibi köklü dönüşümler sonrasında değişmiş olan dengenin 'daha önceki şekli'. (Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler Diplomasi Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2004, s. 409).

114 Richard E. Neustadt, *Alliance Politics*, Columbia University Press, New York and London, 1970, p. 1-26.

Süveyş Kanalı'na İngiltere ve Fransa'nın yaptığı askerî harekâtın, NATO'nun SSCB karşısında caydırıcılığını zayıflattığı ifade edilebilir. Krizin İngiltere ve Fransa tarafından kullanılması, eski sömürgeci anlayışın bir göstergesiydi ve yaşananlar NATO ittifakının ahlaki boyutunun da sorgulanmasına neden olmuştu. Üstelik olayları yakından takip eden ülkeler Doğu Avrupa'daki SSCB emperyalizmi ile Süveyş'teki İngiliz-Fransız emperyalizmi arasında fark olmadığı görüşündeydiler.

Süveyş Krizi'nin gidişatını ABD'nin tavrı belirlemiştir. Süveyş Krizi'nde ABD ve diğer Avrupalı müttefikler, İngiltere ve Fransa'yı kendi ulusal çıkarlarını NATO ittifakının çıkarlarının önüne koymakla suçlamışlardır. NATO üyelerinin endişesi, "Üçüncü Dünya'da öne çıkmış milliyetçi bir figürle Kuzey Atlantik İttifakı'nın karşı karşıya gelmesinden kaynaklı olarak SSCB'nin bu krizi istismar etmesiydi. Bir diğer önemli nokta da Alan Dışılık konusunda Kuzey Atlantik Antlaşması'nın müzakereleri sırasında öne çıkan "suç ortaklığı" kavramının tekrar gündeme gelmesidir.¹¹⁵ Süveyş Krizi'nde sömürgeci geçmişi olmayan ve ABD ittifaklar sistemi içinde hem NATO'nun güney kanadı ülkesi hem de Bağdat Pakti'nin önde gelen üyesi Türkiye'nin yeri oldukça müstesnadır. Çünkü Türkiye, iki kutuplu dünyanın Soğuk Savaş koşullarında SSCB ve Orta Doğu ile kara sınırı olan bir ülke olması nedeniyle jeopolitik ve stratejik açıdan oldukça hassas bir konumda bulunmaktadır. Bu çerçevede; Süveyş Krizi'nin kırılgan atmosferi içinde 7 Kasım 1956'da Tahran'da, İngiltere hariç Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'dan oluşan Bağdat Pakti ülkeleri acil bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. 8 Kasım'da dört devlet tarafından yayınlanan bildiride; İsrail'in Mısır topraklarından çıkması, İngiltere ve Fransa'nın da çatışmaları durdurarak Mısır'ın bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı göstermesi istenmiştir. Bağdat Pakti ülkeleri, Orta Doğu'da barış ve istikrarın devamı için ABD'nin BM aracılığı ile girişimlerini desteklediklerini ifade etmişlerdir. Burada Türkiye'nin temel kaygısı, Orta Doğu'da SSCB'nin nüfuzunun daha da artması durumudur. Türkiye söz konusu endişe sebebiyle Bağdat Pakti ülkeleri ile birlikte hareket etmiştir. İngiltere de bildiriye dikkate aldığını ve kendisinin de aynı görüşte olduğunu açıklamıştır. Hem Türkiye hem de İngiltere Süveyş Krizi dolayısıyla Orta Doğu'daki Arap devletlerini tümünden kaybetmemek için böyle bir davranış içerisine girmişlerdir.¹¹⁶

Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu; Pakistan Karaçi'de verdiği bir demeçte, İngiltere ve Fransa'nın Süveyş Kanalı'na yaptıkları harekâtın, İsrail ve Mısır arasındaki askerî çatışmayı gidermek açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Süveyş Krizi'nde Türkiye'nin NATO müttefikleri İngiltere ve Fransa'nın yanında olduğunu vurgulayan söz konusu açıklamalarında, Türk hükümetinin Mısır'ı krizin en büyük müsebbibi olarak gördüğü anlaşılr.¹¹⁷ Türkiye'nin Batı yanlısı tutumunu gösteren bir diğer olay ise, Dışişleri Bakan Vekili Ethem Menderes'in Paris ve Londra ziyaretleri sırasında yaptığı temaslardaki gündemidir. Ethem Menderes; NAC'ın gizli bir toplantısında, SSCB'nin Orta Doğu'da ve özellikle de Suriye'de bölgeye sızmasının

115 Stuart, Tow, *age*, p. 64-66.

116 Gönübol, Ülman, vd., *agm*, s. 282-284.

117 Hüner Tuncer, *Menderes'in Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, s. 119-120.

Orta Doğu'nun barış ve istikrarını tehlikeye soktuğunu, bundan dolayı NATO'nun güney kanadının büyük bir tehlike ile karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Bağdat Paktı'nın da yine bölgenin güvenliği ve emniyeti açısından önemine dikkat çekmiştir. Dışişleri Bakan Vekili'nin NAC'da verdiği ikaz edici izahat diğer NATO müttefikleri tarafından müspet karşılanmış, NATO'nun Bakanlar seviyesindeki 11 Aralık 1956 tarihli NAC toplantısında konunun Türkiye tarafından rapor olarak sunulması istenmiştir.¹¹⁸ NAC'ın gizli bir toplantısında Türkiye'nin Orta Doğu meselelerini gündeme getirmesi, Orta Doğu'ya sınır olan NATO'nun güney kanadı ülkesi Türkiye'nin Alan Dışı kaygılarını ve NATO'nun Alan Dışılık konusunda aktif bir politika izlemesi gerektiğini gösterdiği belirtilebilir.

Türk Dışişleri Bakan Vekili Ethem Menderes'in 28 Kasım 1956 tarihli NAC toplantısında Orta Doğu'ya SSCB'nin sızması ile ilgili ikazları, diğer müttefikler tarafından dikkatle dinlenmiş ve ABD, Suriye'deki durumun çok ciddi olduğunu belirterek konunun Bakanlar düzeyindeki NAC'da mutlaka gündeme alınması gerektiği vurgulanmıştır. NAC toplantı sonunda yaptığı açıklamada; Orta Doğu'daki durumun son derece kritik olduğunu ve bu bölgedeki sorunların sadece Arap milliyetçiliği, Arap-İsrail çatışması, bölgedeki genç devletlerin ekonomik zorlukları ve büyüme sancıları ya da çeşitli hükümdar aileler arasındaki çatışmadan kaynaklanmadığını, bundan dolayı da tüm dünyanın istikrar ve güvenliğini tehdit ettiğini belirtmiştir. Ayrıca dünyanın her yerinde Rus emperyalizmine şahitlik edildiği ve dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Orta Doğu'da da SSCB'nin kurtarıcı kılığında önyargıları, endişeleri istismar ederek köprübaşları kurmak için tüm zayıf noktalara saldırmasının bütün halklar arasındaki anlayış birliğini yok ettiği ifade edilmiştir. Açıklamada özellikle Rusların Suriye'ye yerleşmesi, Türkiye'nin ve dolayısıyla NATO'nun Güneydoğu cephesinin kesin bir şekilde kuşatılması anlamına geldiği ve aynı zamanda Bağdat Paktı'nın savunma sisteminin arkasını tehdit ettiği vurgulanmıştır. SSCB'nin Suriye'yi silah çöplüğüne çevirmesinin burayı bir uydu yapma kapasitesine sahip olduğunun altı çizilmiştir.¹¹⁹ Süveyş Krizi sırasında SSCB'nin bölgeye nüfuz etme çabaları dolayısıyla Türkiye, herhangi bir saldırıya karşı İngiltere ve NATO'dan garanti istemiştir.¹²⁰ Türkiye, NATO'nun kanat ülkesi olması dolayısıyla Orta Doğu'ya kara sınırı olan tek üyesidir. Bu durum Türkiye'nin olaylara bakışında Alan Dışı ve Alan İçi konusunun iç içe geçmesine neden olmuştur. Çünkü Alan Dışındaki herhangi bir kriz, NATO'nun kanat ülkesi Türkiye'yi doğrudan etkilemektedir. Aslına bakılırsa Alan Dışılık konusundan en çok etkilenen NATO üyelerinden biri Türkiye'dir. Bunun sebebi ise Türkiye'nin coğrafi konumudur. İki kutuplu dünyada NATO üyesi Türkiye'nin; kuzeyden SSCB ile sınır, güneyden ise bağımsızlığına yeni kavuşmuş ancak siyasi ve ekonomik olarak istikrarsız Üçüncü Dünya ülkeleri ile çevrili olması Türkiye'nin kaygılarının en büyük sebebidir.

118 DBTDA, nr: 88442-321198-241, 1 Aralık 1956.

119 NATO Archive, Fonds NAC – 01 – The North Atlantic Council, Sub-fonds C – North Atlantic Council, 1956, (R) Records, nr: C-R_56_61_ENG, 1 December 1956.

120 DBTDA, nr: 88442 – 321198-242; *Milliyet*, 1 Aralık 1956, s. 1.

SSCB'nin her fırsatta Türkiye'nin iç politikasında yaşanan gelişmeleri NATO ve Bağdat Paktı ile bağdaştırıp propaganda malzemesi yapması Türkiye için de kaygıya neden olmuştur.¹²¹ Diğer taraftan NATO üyesi Türkiye'nin Üçüncü Dünya ülkeleri içerisinde yer alan komşusu Suriye'nin bu dönemde SSCB ile iş birliği yapması ve her fırsatta Türkiye'yi hedef göstermesi de Türkiye'nin tedirginliğini artırmıştır. Süveyş Krizi'nin hemen akabinde Suriye, Türkiye'nin İsrail ve NATO müttefikleri İngiltere ve Fransa ile birlikte Suriye'yi işgale hazırlandığını iddia etmiş ve Türkiye'yi BM'ye şikâyet etmiştir.¹²² Suriye'nin bu tavrı ve SSCB'nin bu ülkeye verdiği sarsılmaz destek Türkiye için komünizmin kuzey ve güney sınırlarına dayandığının göstergesiydi. Bu dönemde Türkiye'nin NATO'nun Alan Dışılık konusunu koşulsuz şartsız desteklediği belirtilebilir.

Süveyş Krizi'nden sonra NAC, 11-14 Aralık 1956 tarihleri arasında toplanmıştır. 11 Aralık 1956 tarihinde başlayan NAC ile İttifak üyelerinin 1949'dan beri en önemli toplantısını yaptığı söylenebilir. Çünkü NATO, Süveyş Krizi ile ilk ciddi Alan Dışı sorunuyla yüzleşmiştir. Söz konusu kriz, Kuzey Atlantik İttifakı içinde derin bir çatlağın meydana gelmesine sebep olmuştur. Paris'te gerçekleşen toplantıda NAC, Orta Doğu'da meydana gelen Süveyş Krizi nedeniyle söz konusu bölgeyi ilk defa NATO savunma sahasına katmayı tartışmıştır.¹²³ NAC Başkanı gündemin dünyadaki siyasi durumla ilgili olduğunu belirterek konsey toplantısının açılışını yapmıştır.¹²⁴ NAC Başkanı Gaetano Martino, NATO'nun Alanı Dışında meydana gelen olayları Kuzey Atlantik İttifakı'nın dikkate almaması durumunda NATO'nun güvenliğinin eksik kalacağını belirtmiştir. Bu çerçevede NATO üyelerinin birbirleriyle yakın ilişkiler tesis edebilmesi için Üç Akil Adam Raporu'nun bu amaca yönelik somut öneriler getirdiğini ifade etmiştir. Batı savunması ve ekonomilerini tehdit etmek amacıyla Orta Doğu'daki petrol alanlarını ve Süveyş Kanalı'nın kontrolünü hedefleyen Sovyet hamlelerinin tehlikesini vurgulamıştır.¹²⁵

Bu bağlamda 11-14 Aralık 1956 tarihli NAC toplantısında Türkiye'nin Alan Dışılık konusundaki politikası şöyle özetlenebilir: NAC toplantısında NATO'nun Alan Dışılık konusuna İngiltere ve Fransa'dan bile daha fazla destek veren ülkenin Türkiye olduğunu ifade etmek abartı olmayacaktır. Çünkü Türkiye, NATO'nun güney kanadı ülkesi olmasından dolayı Orta Doğu'da meydana gelen her gelişmeden etkilenmekteydi. Söz konusu süreçte SSCB'nin Orta Doğu'ya nüfuz etmesinden en çok rahatsızlık duyan ülke Türkiye'dir. Ayrıca Türkiye, NATO üyesi ülkelerin etki ve çıkarlarının Kuzey Atlantik Antlaşması alanı ile sınırlı olmadığı ilkesini ortaya koyan Üç Akil Adam Raporu'nun hayati önemine değinmiştir.

121 DBTDA, nr: 35947-141401-1, 1 Kasım 1956.

122 *Milliyet*, 2 Aralık 1956, s. 1.

123 *Milliyet*, 10 Aralık 1956, s. 1.

124 NATO Archive, Fonds NAC – 01 – The North Atlantic Council, Sub-fonds C – North Atlantic Council, 1956, (R) Records, nr: C-R_56_69-PART_2_ENG, 11 December 1956.

125 NATO Archive, Fonds NAC – 01 – The North Atlantic Council, Sub-fonds C – North Atlantic Council, 1956, (R) Records, nr: C-R_56_69-PART_1_ENG, 11 December 1956.

Türkiye tarafından SSCB'nin Üçüncü Dünya'ya nüfuz etme ve özellikle Orta Doğu'da yerel karışıklıklar yaratma çabalarının olduğu ifade edilmiş ve Orta Doğu'ya yönelik Sovyet sızmasının sadece Suriye ile sınırlı olmadığı vurgulanmıştır. Türkiye'ye göre Afganistan, Mısır ve Ürdün de göz önünde bulundurulmalıydı. Türkiye açık bir şekilde, NAC'da NATO'nun Alan Dışındaki sorumluluklarıyla yüzleşmesi gerektiğini ve gerekli adımların NATO ittifakı tarafından atılmasının elzem olduğunu dile getirmiştir. Türkiye, İngiltere ve Fransa'dan farklı olarak ABD'ye tavır almadan fakat net bir şekilde NATO'nun Alan Dışında da sorumlulukları olduğunu ifade etmiştir. Buradaki temel fark, İngiltere ve Fransa'nın sömürgeci geçmişlerinden gelen ekonomik çıkarları söz konusuken Türkiye'nin Orta Doğu'ya sınır olmasından dolayı topraklarının bütünlüğünün tehdit altında olmasıdır. Bu durumda Türkiye NAC'da daha yüksek sesli bir şekilde, NATO'nun Alan Dışında meydana gelen gelişmelerden dolayı sorumlulukları olduğunu açıkça ifade etmiştir. Konuya ABD tarafından bakıldığında, bu dönemde Amerikalı politika yapıcılar, sömürgeci geçmişi olan İngiltere ve Fransa ile NATO'nun Alanı Dışında herhangi bir pozisyonda yer alıp "suç ortaklığı" yapmak istemiyorlardı. ABD, hem NATO'nun imajına zarar vermeyecek sömürgeci geçmişi olmayan hem de stratejik bir konumda bulunan Türkiye gibi müttefikler ile bölgesel güvenlik anlaşmaları yoluyla NATO'nun Alanı Dışındaki Üçüncü Dünya'ya tek taraflı müdahale etme eğilimindeydi.

Türkiye'nin amacı ise NATO ile Bağdat Paktı arasında bir bağ kurmaktır. NAC toplantısında Türkiye; Bağdat Paktı'nı Orta Doğu'da barış, güvenlik, istikrar ve refahın vazgeçilmez bir aracı olarak gördüğünü belirtmiştir. Türkiye'ye göre Bağdat Paktı, Doğu ve Batı'yı birleştirmenin en iyi yoluydu. ABD, Bağdat Paktı üyelerinin bağımsızlıklarını korumak için kolektif güvenlik çabalarını desteklediğini deklare etmişti ve bu açıdan NATO ve Bağdat Paktı birbirlerini tamamlayıcı nitelikteydi.¹²⁶ Çünkü SSCB'nin amacı; Üçüncü Dünya'da tarafsızlık alanını genişleterek bu alanda etkisini artırıp Bağdat Paktı ve Güneydoğu Asya Antlaşma Teşkilatı (SEATO) gibi ittifak sistemlerini ve ABD'nin üsler sistemini bozmaktır.¹²⁷ Türkiye, SSCB'nin amacını bildiğinden, NATO ve Bağdat Paktı arasında bağlantı kurmayı gündemine almıştır.

Başbakan Adnan Menderes Paris'e bu gündemle gitmiş ve Bağdat Paktı ile NATO arasında bağ kurmaya çalışmıştır.¹²⁸ Dışişleri Bakan Vekili Ethem Menderes'in NATO Konseyi'nde gündeme getirdiği, Orta Doğu'da SSCB tehlikesi ile ilgili memorandum Başbakan Adnan Menderes tarafından 11 Aralık 1956'da *Orta Doğu'da NATO'nun Güney Doğu Kanadına Yönelik Sovyet Tehdidi* başlığıyla NAC'a sunulmuştur. Türkiye raporda; Soğuk Savaş'ın gergin ortamında Orta Doğu'nun jeopolitik dinamiklerini ele almış ve Türkiye bağlamında NATO'nun güney doğu kanadına yönelik SSCB tehdidine odaklanmıştır. Orta Doğu'daki SSCB faaliyetlerinin dayanak noktasının Mısır ve Suriye olduğu belirtilerek Sovyetlerin bölgede nüfuz

126 NATO Archive, Fonds NAC – 01 – The North Atlantic Council, Sub-fonds C – North Atlantic Council, 1956, (R) Records, nr: C-R_56_70_ENG, 11 December 1956.

127 NATO Archive, Fonds NAC – 01 – The North Atlantic Council, Sub-fonds C – North Atlantic Council, 1956, (M) Memoranda, nr: C-M_56_49_ENG, 20 April 1956.

128 *The Times*, 10 December 1956, p. 8.

kazanmak amacıyla adı geçen iki ülkede üs elde ettiği ve NATO'nun varlığını istikrarsızlaştırmak için planlamalar yaptığı vurgulanmıştır. Türkiye, NATO'nun Orta Doğu'daki gelişmeleri sürekli olarak izlemesini ve bölgedeki SSCB etkisine göre stratejisini yeniden değerlendirmesini önermiştir. SSCB'nin Orta Doğu ülkelerine yönelik ekonomik yardım ve propaganda faaliyetleri yürüttüğü belirtilmiş ve özellikle Arap milliyetçiliği ve sömürgecilik karşıtı duyguları yükselterek bölgeyi isyan ve ayaklanmalara teşvik etmekte oldukları, en nihayetinde de söz konusu SSCB stratejisinin istikrarsızlığı bir araç olarak kullandığı ifade edilmiştir. Ayrıca rapora göre; Suriye gibi Orta Doğu ülkelerinin SSCB'ye bağımlılığını artıran askerî ve ekonomik yardımlar bölge için büyük bir riski beraberinde getirmekteydi. NATO üyesi olarak Türkiye, Bağdat Paktı gibi ittifakları güçlendirmenin ve Orta Doğu'daki Sovyet etkisine karşı koyma çabalarının önemini vurgulamıştır. Son olarak Türkiye, SSCB ilerlemesine karşı tepkisel politikalar yerine uzun vadeli stratejik planlara ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir.¹²⁹ Türkiye'nin NAC'a sunduğu raporu destekler nitelikte bir çıkış da İtalya Dışişleri Bakanı Gaetano Martino'dan gelmiştir. Martino; SSCB'nin NATO'yu güneyden çevrelemek için Orta Doğu'ya sarmaya çalıştığını ifade etmiştir.¹³⁰ Türkiye'nin NAC'a sunduğu rapor müttefikler tarafından dikkate alınmış ve NAC'ın toplantının sonunda yayınladığı ortak bildiride;¹³¹

Atlantik İttifakı, öncelikli olarak NATO bölgesinin güvenliğine yönelik tehdit ile ilgilenmektedir. Konsey, Sovyetlerin Orta Doğu'ya nüfuz etmesinin NATO için oluşturacağı tehdidi tartışmıştır. Bu bölgenin güvenliğinin, istikrarının ve refahının dünya barışının sürdürülmesi için elzem olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak, Konsey bu bölgedeki gelişmeleri yakın ve sürekli gözlem altında tutmayı kabul etmiştir.¹³²

Bu çerçevede NAC, Orta Doğu'daki durumun dünya barışı açısından önemini vurgulamıştır. NAC'ın bildirisinde Orta Doğu'nun dünya barışı açısından önemi vurgulanmasına rağmen NATO'nun önceliğinin kendi savunma alanı olduğunun da altı çizilmiştir. Bu aşamada Alan Dışılık konusunun NATO için ikincil bir öneme sahip olduğu söylenebilir. ABD, söz konusu dönemde bölgesel paktlar ile tek taraflı müdahale etme politikasını benimsemişti. Bu durumun tezahürü de Türkiye'nin talebi üzerine, NATO'nun lider ülkesi ABD'nin Türkiye, Irak ve Pakistan'ın savunmalarını üstlenmesi ile sonuçlanmıştır. NATO, Süveyş Krizi'nden sonra kuruluş aşamasından beri tartışılan ve bazı müttefikler tarafından dile getirilen Alan Dışılık konusunu savunma alanını genişleterek aşmayı tartışmıştır. Süveyş Krizi sonrası gerçekleşen NAC toplantısında, ilk defa Alan Dışı bir krizden dolayı NATO müttefikleri arasında ciddi bir görüş farklılığı ortaya çıkmış, bu durum da NATO'nun Alan Dışılık konusunda ilk defa ciddi bir

129 NATO Archive, Fonds NAC – 01 – The North Atlantic Council, Sub-fonds C – North Atlantic Council, 1956, (M) Memoranda, nr: C-M_56_139_ENG, 10 December 1956; *The Daily Telegraph*, 12 December 1956, p. 14.

130 *Milliyet*, 12 Aralık 1956, s. 1.

131 *Milliyet*, 15 Aralık 1956, s. 1.

132 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17483.htm?selectedLocale=en
[Erişim tarihi: 03.07.2024].

yüzleşme yaşamasına sebep olmuştur. Bu ciddi Alan Dışı krizden sonra NATO müttefiklerinin istişarenin önemini idrak ettikleri söylenebilir. Süveyş Krizi'yle eş zamanlı olarak NATO'nun Alan Dışı meseleleri NAC'ın gündemini işgal etmeye başlamış ve böylece NATO, Alan Dışılık politikasını bu olayla birlikte oluşturmaya başlamıştır.

Sonuç

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın müzakerelerinden itibaren başlayan NATO'nun Alan Dışılık tartışmaları, 1956 yılında Süveyş Krizi'nin patlak vermesi ile Kuzey Atlantik İttifakı'nın gündemine oturmuştur. ABD'nin bu dönemde, Kuzey Atlantik İttifakı'nın bir savunma teşkilatı olduğunu vurgulaması ve dekolonizasyonu öne sürerek Avrupalı eski sömürgeci müttefikleri ile Üçüncü Dünya'da NATO'nun imajını zedelemek istememesi, NATO'nun Alan Dışılık konusu açısından son derece kritiktir. Süveyş Krizi, NATO'nun lider ülkesi ABD ve Avrupalı müttefikleri İngiltere ve Fransa'nın ulusal çıkarlarının çatışmasına iyi bir örnektir. Süveyş Krizi, müttefiklerin çıkar çatışması yaşamasıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkan Üç Akıl Adam Raporu ile birlikte, askerî bir ittifak olarak kurulan NATO'nun siyasi yönünü de güçlendirmesi gerektiği anlaşılmıştır. Böylece Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 4. maddesinde geçen "istişare" konusunun NATO'nun Alan Dışı konularında yol gösterici olduğu ifade edilebilir. Türkiye'nin de bu durumu desteklemesinin hiç de şaşırtıcı olmadığını belirtmek gerekir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yayımlacı politikalar güden SSCB'nin niyetini bildiğinden Süveyş Krizi'nde İngiltere ve Fransa'yı desteklemiş ve kanalın statüsünün değişmesine karşı çıkmıştır. Süveyş Krizi sırasında Türkiye ABD'ye açıktan bir tavır almasa da İngiltere ve Fransa'yı desteklemiştir. İstikrarsız Orta Doğu'ya sınırı olan NATO üyesi Türkiye, SSCB tehlikesinden dolayı NATO'nun Alan Dışında topyekûn hareket etmesinin en ateşli savunucusu olmuştur. Bu bakımdan Türkiye'nin Süveyş Krizi'nde NATO'nun Alan Dışılık konusunu desteklediği belirtilebilir. Süveyş Krizi, NATO müttefikleri Türkiye'nin önemini Alan Dışı operasyonlarda bir kez daha öne çıkarmıştır. Çünkü Orta Doğu bölgesi ile sınırı olan tek NATO üyesi ülke Türkiye'ydі. Bu bağlamda Türkiye'deki üslerin Orta Doğu'da güvenliği sağlamak amacıyla ABD için hayati önemde olduğunun anlaşıldığı ifade edilebilir. Sonuç olarak, Süveyş Krizi'nden sonra NATO bağlamında Alan Dışılık konusunda Türkiye'nin önemi artmıştır. Özellikle Türkiye'nin endişelerini dikkate alan ABD, bu krizden sonra Türkiye'yi çok daha fazla destekleyecektir. Süveyş Krizi ile ilk ciddi Alan Dışı yüzleşmesini deneyimleyen NATO ittifakı, bu tarihten sonra Soğuk Savaş boyunca özellikle Orta Doğu, Uzak Doğu, Afrika ve Güney Amerika'da Alan Dışı krizler yaşamıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise değişen küresel güvenlik algıları çerçevesinde terörizm, yasa dışı göç hareketleri, enerji ve gıda arz güvenliği, kitle imha silahlarının yayılması ve başarısız devletlerin oluşturduğu riskler dolayısıyla NATO Alanı Dışında kendi üyeleriyle sınırlı kalmaksızın farklı coğrafyalarda güvenliği sağlamak amacıyla barış harekâtları üstlenmiştir. Bu durum, Orta Doğu, Balkanlar ve Afrika bağlamındaki kritik coğrafi konumu nedeniyle 2014'te başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı sürecinde ve 2025 Haziran'ında meydana gelen İsrail-İran karşılıklı saldırılarında NATO'nun

Alan Dışılık kavramı çerçevesinde Türkiye'nin önemini öne çıkarmaya devam etmiştir. NATO üyesi Türkiye'nin hem Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Rusya ve Ukrayna ile hem de Filistin sorunu bağlamında İsrail, İran ve bazı devlet dışı gruplarla görüşebilme yeteneği hayati konumunu bir kez daha teyit etmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (DABCA), nr: 144-79-11, Ek:105-112.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA), nr: 22248-98211-5; 2810-21266-1; 88442-321198-236; 24174-105960-1; 88442-321198-241; 88442 – 321198-242; 35947-141401-1.

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (MSBATA), nr: 95-0-109.

NATO Archive

Fonds NAC – 01 – The North Atlantic Council, Sub-fonds C – North Atlantic Council, (M) Memoranda, nr: C-M_56_49_ENG; C-M_56_139_ENG.

Fonds NAC – 01 – The North Atlantic Council, Sub-fonds C – North Atlantic Council, (R) Records, nr: C-R_56_21_ENG; C-R_56_45_ENG; C-R_56_48_ENG; C-R_56_61_ENG; C-R_56_69-PART_1_ENG; C-R_56_69-PART_2_ENG; C-R_56_70_ENG.

Fonds SG – 02 – NATO Secretary General, Series PO – Private Office of the Secretary General, nr: PO_66_368_ENG_NHQL645335; PO_77_73_ENG_NHQL582377; PO_82_62_ENG_NHQL538208; PO_87_24_ENG_NHQL511078.

Fonds MC – 03 – Military Committee, Series RECORD-MC – Record Military Committee, nr: RECORD-MC_CS-005_SESSION_1_ENG_PDP.

Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series SG Standing Group Documents, nr: SG_007_3_ENG_PDP; SG_013_4_ENG_PDP; SG_013_11_ENG_PDP; SG_027_4_ENG_PDP; SG_038_1_FINAL_ENG_PDP; SG_062_1_FINAL_ENG_PDP.

Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Sub-series LOSTAN – Standing Group Liaison Office Messages, nr: LOSTAN_1786_ENG_PDP.

Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series RECORD-SG – Record of Meetings of the Standing Group, nr: RECORD-SG-080750_INF_ENG_PDP.

Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series SGM – Standing Group Memorandum, nr: SGM-0267-50_ENG_PDP.

Fonds MC – 03 – Military Committee, Sub-fonds SG – Standing Group, Series SGWM – Standing Group Working Memorandum, nr: SGWM-737-56_ENG_PDP.

Fonds IS – 04 – International Staff / International Secretariat, Sub-fonds PDD – Public Diplomacy Division / Information Service / Office of Information and Press, nr: M_DPC_1_81_7_ENG.

Süreli Yayınlar

Cold War History

Croatian International Relations Review – CIRR

Cumhuriyet

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Milliyet

Naval War College Review

Il Politico

Journal of International Women's Studies

Journal of Transatlantic Studies

Tercüman

TESAM Akademi Dergisi

The Daily Telegraph

The Times

Araştırma ve İnceleme Eserler

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

Armaoğlu, Fahir, *Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997*, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.

Bağcı, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2014.

Balkan, Aydemir, "NATO'da Yeni Formüller ve Daimi Delegemizin Demeci...", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1956, ss. 2.

Bentinck, Marc, *NATO's Out-of-Area Problem*, The International Institute for Strategic Studies, London, 1986.

Bostanoğlu, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

Coker, Christopher, "NATO and Africa 1949-89: An Overview", *A History of NATO – The First Fifty Years*, Vol. 1, ed. Gustav Schmidt, Palgrave Publishers, New York, 2001, pp. 153-171.

Coşar, Ömer Sami, "Nasır'ın Dini!", *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1956, ss. 3.

Dağ, Ahmet Emin, *Uluslararası İlişkiler Diplomasi Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2004.

English, John, "Who Could Ask for Anything More? North American Perspective on NATO's Origins", *A History of NATO – The First Fifty Years*, Vol. 2, ed. Gustav Schmidt, Palgrave Publishers, New York, 2001, pp. 305-320.

Fazla, Hüseyin, *1952'den 2022'ye NATO ve Türkiye*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022.

Fırat, Melek, Kürkcüoğlu, Ömer, "Arap Devletleriyle İlişkiler", C. I, ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 615-635.

González, Carlos, – Radeljić, Villa Branislav, "Hypertrophy as NATO's Masculinity: Out-of-Area Operations and Enlargements in the Post-Cold War Context", *Journal of International Women's Studies*, Vol. 25, Iss. 6, (2023), pp. 1-20.

Gönlübol, Mehmet, Ülman, A. Haluk vd., "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası 1945-1965", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, ss. 191-487.

Guitard, Odette, Üçüncü Dünya, çev. Ahmet Angın, Akşam Kitap Kulübü, İstanbul, 1966.

Hatzivassiliou, Evanthis, "Out-of-Area: NATO Perceptions of the Third World, 1957-1967", *Cold War History*, Vol. 13, No: 1 (2013), pp. 67-88.

Henrikson, Alan K., "The Creation Of The North Atlantic Alliance, 1948-1952", *Naval*

- War College Review*, Vol. 33, No. 3 (May-June 1980), pp. 4-39.
- Huntington, Samuel P., *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2014.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, “Son Konferansın Işığında”, *Tercüman*, 27 Eylül 1956, ss. 3.
- Keskin, F. “ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri”, C. I, ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 527.
- Kissinger, Henry, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- Kitchen, Veronica M., “NATO’s Out-of-Area Norm From Suez to Afghanistan”, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 8, No. 2, (June 2010), pp. 105-117.
- Liland, Frode, “Explaining NATO’s Non-Policy on Out-Of-Area Issues During the Cold War”, *A History of NATO – The First Fifty Years*, Vol. 1, ed. Gustav Schmidt, Palgrave Publishers, New York, 2001, pp. 173-189.
- Mücek, Ahmet Akif, *Ortadoğu’nun Globalleşmesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 2014.
- NATO Elkitabı*, NATO Enformasyon Servisi, Brüksel, 1969.
- Neustadt, Richard E., *Alliance Politics*, Columbia University Press, New York and London, 1970.
- Saygı, Mustafa K., *NATO and Out-Of-Area Issues*, Independently Published, [y.y] 2020.
- Soysal, İsmail, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- _____, İsmail, *Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- Stuart, Douglas T., “The United States and NATO Out-Of-Area-Disputes: Does the Cold War Provide Precedents, or Merely Prologue?”, *A History of NATO – The First Fifty Years*, Vol. 1, ed. Gustav Schmidt, Palgrave Publishers, New York, 2001, pp. 123-140.
- _____, Douglas, TOW, William, *The Limits of Alliance-NATO Out-Of-Area Problems Since 1949*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1990.
- Tarçın, Uğur, *Yeni Güvenlik Ortamında NATO’nun Rolü ve Türkiye’ye Etkileri (1991-2019/Jeopolitik ve Strateji)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2021.
- _____, Uğur, “Karmaşık Tehditler Karşısında Türkiye’nin Millî Güç ve Strateji Kullanımı”, *TESAM Akademi Dergisi*, Cilt: 12 Sayı: 2, (2025), ss. 943-972.
- Tarihe Düşülen Notlar – I-Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları – I (1 Mart 1924 – 14 Aralık 1987)*, Ed. Hasan Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011.
- Tekin, Segah, DOLU, Melike Tuğba, “Güney-Güney İşbirliğinin İdeolojik Temelleri: Bağlantısızlar Hareketi ve Küresel Güney”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 24, (2020), ss. 65-81.
- The North Atlantic Treaty Organization Facts and Figures*, Published by the NATO Information Service, NATO, Brussels, 1989.
- Tuncer, Hüner, *Menderes’in Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.
- Winrow, Gareth M., “NATO and The Out-of-Area Issue: The Positions of Turkey and Italy”, *II Politico*, Vol. 58, No. 4 (167), (Ottobre-Dicembre 1993), pp. 631-652.

Elektronik Kaynaklar

https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm?selectedLocale=en.

[Erişim tarihi: 19.06.2024].

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17483.htm?selectedLocale=en.

[Erişim tarihi: 03.07.2024].

<https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2016/12/05/uec-akil-adamdan-buguen-ne-oegrenebiliriz/index.html> [Erişim tarihi: 20.04.2024].

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_65237.htm [Erişim tarihi: 20.04.2024].

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_26901.htm [Erişim tarihi: 15.04.2024].

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_65415.htm [Erişim tarihi: 25.04.2024].

THE EMERGENCE OF NATO’S OUT-OF-AREA CONCEPT: THE SUEZ CRISIS AND TÜRKİYE’S ROLE

Vahdettin ENGİN*
Samet TUFAN**

This study employs a historical-analytical method to examine the emergence of NATO’s “Out-of-Area” concept and Türkiye’s role during the 1956 Suez Crisis. By analyzing the cause-and-effect dynamics of early Cold War geopolitical developments, the study provides both explanatory and interpretative insights. Primary sources from NATO and Turkish archives were used, including internal NATO correspondence, speeches, diplomatic and military reports, and period press materials. Qualitative content analysis revealed major themes such as Out-of-Area operations, collective defense, Cold War power balances, and Türkiye’s strategic position within the alliance. The chronological development of the Out-of-Area debate and its impact on NATO decision-making was reconstructed, and Türkiye’s diplomatic and military posture was comparatively assessed within the alliance framework.

The question of NATO’s geographical scope—specifically whether collective defense commitments should apply beyond the North Atlantic region—first arose during the drafting of the North Atlantic Treaty in 1948. Although seldom publicly highlighted, it was a persistent and deeply rooted debate that continued until the 1956 Suez Crisis. Divergent geopolitical priorities among the founding members impeded the development of a unified position. The United States emphasized NATO’s central mission of containing Soviet expansionism and prioritizing collective defense of Europe. Meanwhile, Britain and France, still holding major colonial possessions, sought recognition of threats to their overseas territories as legitimate concerns under NATO’s security umbrella.

These differing views soon became visible in NATO’s internal assessments and in the reports of the Secretary General, transforming the issue from an abstract legal discussion

* Prof. Dr., vahdetengin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5753-655X

** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul / Türkiye, samettufan5401@gmail.com, ORCID: 0009-0006-4486-6887

into a practical strategic dilemma. The accession of Türkiye and Greece in 1952 added a new dimension to the debate. Türkiye's entry, in particular, elevated the Middle East dimension of NATO security planning. As a neighbor to the Soviet Union and a gateway to the Middle East—home to vital global energy resources—Türkiye assumed a pivotal role on NATO's southeastern flank, broadening the geographic relevance of Out-of-Area considerations.

The 1956 Suez Crisis brought the extraterritoriality debate to the forefront of NATO's agenda for the first time. The British and France military intervention in Egypt exposed deep divergences within the alliance. The United States, refusing to support its European allies, shaped its position according to its global strategic interests rather than alliance solidarity. Türkiye, meanwhile, viewed instability in the Middle East as a direct threat both to its own security and to NATO's southeastern defense line. From Ankara's perspective, Out-of-Area considerations were not abstract debates but matters of national survival. Türkiye was concerned that post-colonial Middle Eastern states—politically fragile and susceptible to Soviet influence—could shift the regional balance and jeopardize its borders. Consequently, Türkiye advocated for NATO to consider developments beyond Europe within its collective security architecture.

In subsequent decades, the U.S. approach to Out-of-Area operations evolved significantly. The Vietnam War in the 1960s shifted American priorities, while the 1979 Soviet invasion of Afghanistan prompted the U.S. to create the Rapid Deployment Force, broadening its global military posture. NATO's Out-of-Area debates thus became increasingly tied to the alliance's adaptation to global challenges. The transformation gained institutional form at the 1982 Bonn Summit, and the subsequent collapse of the Eastern Bloc accelerated NATO's shift toward crisis management beyond its traditional area of responsibility.

After the end of the Cold War in 1991, NATO's core mission of collective defense expanded to include crisis management, peacekeeping, regional stabilization, and humanitarian intervention. New threats—terrorism, regional conflicts, energy insecurity, and humanitarian crises—originated beyond NATO's traditional borders, necessitating a more flexible security concept. This strategic evolution manifested in three major categories of Out-of-Area engagement: the Balkan interventions, the Afghanistan operation, and the Iraq mission. NATO's first major Out-of-Area operation occurred in Bosnia and Herzegovina beginning in 1992 and later in Kosovo in 1999. The second major operation was in Afghanistan between 2001 and 2014, representing NATO's longest and most extensive mission. The third was the Iraq operation (2004–2011), where NATO undertook a training-focused mission.

Following the 2011 Arab Spring, NATO intervened in Libya under UN Security Council Resolution 1973. Additional maritime security and counterterrorism operations were conducted in the Mediterranean to address irregular migration, human trafficking, and regional instability. Diplomatically, NATO institutionalized its Out-of-Area engagement through frameworks such as the Partnership for Peace, the Mediterranean Dialogue, the Istanbul Cooperation Initiative, and partnerships with global actors including Japan, South Korea, Australia, and New Zealand.

Consequently, NATO's security concept evolved from a Euro-Atlantic focus to a broader global orientation.

Throughout this evolution, Türkiye's strategic importance steadily increased. The country played an active and influential role in NATO's Out-of-Area missions across the Middle East, the Balkans, and Africa. Türkiye reinforced NATO's southern flank through its military contributions, diplomatic mediation efforts, and strategic positioning. Recent regional crises—such as the Russia–Ukraine conflict, rising tensions between Iran and Israel, and developments related to the Palestinian question—have further demonstrated Türkiye's enhanced national power and its unique capabilities to engage simultaneously with multiple regional actors, including Israel, Iran, and select non-state groups. These dynamics have reaffirmed Türkiye's indispensable role in NATO's broader strategic vision.